

e-ISSN: 2148-0494

Dergiabant

Cilt/Volume: 9, Sayı/Issue: 2
(Kasım/November 2021)

Mihneyi Geciktiren Bir Hadîs Âlimi: Yazîd b. Hârûn

The Scholar who Delayed the Miḥna: Yazîd b. Hârûn

Macit Demirer

Dr. Öğr. Üyesi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi,
İlahiyat Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı

Asst. Prof. Dr., Bolu Abant İzzet Baysal University,
Faculty of Theology, Department of Ḥadīth
Bolu/Turkey

macitdemirer@ibu.edu.tr

orcid.org/0000-0002-3192-0323

Makale Bilgisi

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 28 Ağustos 2021

Kabul Tarihi: 15 Kasım 2021

Yayın Tarihi: 30 Kasım 2021

Yayın Sezonu: Güz

Article Information

Article Type: Research Article

Date Received: 28 August 2021

Date Accepted: 15 November 2021

Date Published: 30 November 2021

Publication Season: Autumn

<https://doi.org/10.33931/dergiabant.988126>

İntihal/Plagiarism

Bu makale özel bir yazılımla taranmış ve intihal tespit edilmemiştir.
This article was scanned with a special software and no plagiarism was detected.

Atıf/Cite as

Demirer, Macit. "Mihneyi Geciktiren Bir Hadîs Âlimi: Yazîd b. Hârûn". *Dergiabant* 9/2 (Kasım 2021), 648-673. <https://doi.org/10.33931/dergiabant.988126>

Copyright © Published by Bolu Abant İzzet Baysal University Faculty of Theology, Bolu, 14030 Turkey. All rights reserved. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dergiabant>

Mihneyi Geciktiren Bir Hadîs Âlimi: Yazîd b. Hârûn

Öz

Mihne İslâm Tarihinin en önemli olaylarından biridir. Kur'an'ın mahlûk olup olmadığı ile ilgili yapılan tartışmaların bir neticesi olarak ortaya çıkan ve toplumda bir takım istenmeyen sonuçların doğmasına sebep olan mihneyi başlatan Abbâsî halifesi Me'mûn olmuştur. Yalnız o bu olayı daha önce başlatmak istemesine rağmen bunu gerçekleştirememiştir. Çünkü buna tebeu't-tâbiinden bir âlime hem toplumun hem de onun göstermiş olduğu saygı engel olmuştur. O kişi de hadis tarihinde önemli bir yere sahip olan Yazîd b. Hârûn'dur. Onun toplum nezdinde oluşan bu saygınlığı, elde etmiş olduğu ilmi birikimin bir neticesidir. O birçok ilim merkezine giderek devrin önemli kişilerinden hadis almış, özellikle buldukları yerlerde ilk tedvini gerçekleştiren bazı muhaddislere talebelik yapma bahtiyarlığına erişmiştir. Elde ettiği ilmi birikimi de ileride hadis ilmine büyük hizmetleri dokunacak, Ali b. el-Medîni, Yahyâ b. Ma'in, İbn Ebû Şeybe ve Ahmed b. Hanbel gibi önemli muhaddislere aktarmıştır. Yaşadığı dönemde şöhreti çeşitli bölgelere yayılmış, haliyle bu durum hadis talebelerinin onun yaşadığı yere doğru akın etmesine sebep olmuştur. Neticede hadis ilminin sadece belli merkezlerine değil İslam coğrafyasının birçok yerine dağılmasını sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Hadîs, Tedvin, Tasnif, Mihne, Yazîd b. Hârûn.

The Scholar who Delayed the Miḥna: Yazîd b. Hârûn

Abstract

Miḥna (inquisition) is one of the most important events in the history of Islam. The 'Abbâsîd caliph al-Ma'mûn was the one who initiated the miḥna, which emerged as a result of the discussions about whether the Qur'ân was created or not and caused some undesirable consequences in the society. However, although he wanted to start this event earlier, he could not achieve it. Because, there was a scholar of successors' generation, both the caliph and the society respected him. That person was Yazîd b. Hârûn. His prestige in the society was a result of his scientific accumulation. He took many journeys to science centers and received ḥadîths from the important people of the time, and he had the pleasure of being a student of some ḥadîth scholars who made the first collection in the places where they were. He transferred the scientific knowledge to the notable future ḥadîth scholars such as 'Alî b. al-Madîni, Yahyâ b. Ma'in, Ibn Abî Shayba and Aḥmad b. Ḥanbal, who would participate in serving ḥadîth. During his lifetime, his fame spread to various regions, naturally, this situation caused ḥadîth students to flock to the place where he lived. Finally, he provided the distribution of ḥadîth science not only to certain centers but also to many parts of the Islamic geography.

Keywords: Ḥadîth, Collection, Classification, Miḥna (Inquisition), Yazîd b. Hârûn.

Giriş

Hicri üçüncü asır hadis tarihi açısından oldukça önemli ve hareketli bir zaman dilimidir. Bu asırda önemli sayılabilecek birçok olay vuku bulmuştur. Hiç şüphesiz bunlardan biri de Mihne hadisesidir. Ehli hadis ile kelmacılar arasındaki tartışmaların bir sonucu olarak ortaya çıkan Mihne'de devletin desteğini arkasına alan Mu'tezile, Kur'an'ın mahlûk olduğu fikrini çeşitli metotlar kullanarak zorla insanlara kabul ettirmek istemiştir. Abbasi halifelerinden Me'mûn (h. 198-218/813-833) ile başlayan bu hareket daha sonra Mutasım (h. 218-227/833-842) ve Vâsık (h. 227-232/842-847) tarafından devam ettirilmiş, Mütevekkil'in (h. 232-247/847-861) başa geçmesiyle birlikte de sona ermiştir.

Mihne'yi başlatan Me'mûn, aslında ilk başlarda ilim ehli arasındaki ihtilafların tartışarak bitebileceği kanaatindeydi. Bunun için de birçok münazara tertip etmişti. Bu tartışmalarda tarafsız bir tavır sergilemeye çalışan Me'mûn, zaman içerisinde Mu'tezile'ye ait fikrin doğruluğuna kani olmuş ama bu görüşünü kamuoyuna açıklamak için h. 212/827 yılına kadar beklemiştir. H. 218/833 yılında da Mihne'nin başlatılması için emir vermiştir. H. 198/813 yılında iktidara gelmiş olmasına rağmen halku'l-Kur'an meselesindeki fikrini h. 212/827'ye kadar açıklamamış olmasının elbette çeşitli sebepleri vardır. Bunlardan en önemlisi herhalde az önce ifade edildiği üzere ihtilaflı konuların ilmi tartışmalar ile çözülebileceğine inanıyor olmasıdır. Bundan başka Me'mûn'un bazı âlimlerin tepkisinden çekindiği de öne sürülen sebepler içerisinde yer almaktadır. İşte bu âlimlerden biri de Yezîd b. Hârûn'dur (öl. 206/821).

Kaynaklarımızda bu durum ile ilgili Zehebî'nin (öl. 748/1348) isnadı sahihtir dediği¹ senetli bir rivayette şöyle bir olay anlatılmaktadır: Yahya b. Eksem (öl. 242/857) Me'mûn'un kendisine "Yezîd b. Hârûn olmasa Kur'an'ın mahlûk olduğunu ilan ederdim" dediğini nakleder. Bunun üzerine orada bulunanlardan birisi Me'mûn'a "Müminlerin emiri! Yezîd kim ki ondan çekiniyorsunuz?" der. Me'mûn ona hitaben, "Söylediğine bir bak! Ben ondan otoritesi sebebiyle çekiniyorum değilim. Yalnız şundan endişe ediyorum; bu fikri izhar ettiğimde o bunu reddeder kabul etmezse insanlar ihtilafa düşer ve fitne çıkar. Ben ise fitneyi hoş görmüyorum." der. Hadisenin devamında o şahıs, Me'mûn'a Yezîd'in bu konu ile ilgili ne düşündüğünü öğrenip kendisine haber vermeyi teklif eder. Me'mûn da kabul eder. Vâsıt'a gelen o şahıs mescide gider ve Yezîd'in yanına oturur. Müminlerin emirinin ona selam söylediğini ve Kur'an'ın mahlûk olduğuna dair fikrini izhar edeceğini iletir. Bunun üzerine Yezîd b. Hârûn, ona müminlerin emiri adına yalan söylediğini, onun insanları bilmedikleri bir şeye sürüklemeyeceğini ve şayet doğru söylüyor ise mecliste oturup insanlar toplandığı zaman da aynısını tekrar etmesini ondan ister. Ertesi gün o şahıs insanlar geldiğinde ayağa kalkar ve bir önceki gün Yezîd'e söylediklerini tekrar eder. Yezîd de aynı şekilde cevap verir. Ayrıca müminlerin emirinin insanları bilmedikleri bir şeye sürüklemeyeceği sözüne "hiç kimsenin de söylemediği şeye" ilavesini yapar. Mezkûr şahıs bunun üzerine Me'mûn'un yanına gelerek meseleyi onun daha iyi bildiğini itiraf eder.² Bahşel'in (öl. 292/905) Vâsıt'ın tarihini ele alan eserin Yezîd maddesinde bu olay geçmemektedir. Tespitlerimize göre ilk defa Hatîb el-Bağdâdî (öl. 463/1071) *Târîhu Bağdâd'da* bu olaydan söz etmiş, daha sonra gelen müellifler de muhtemelen ona dayanarak, tekrar etmişlerdir.

Yalnız Me'mûn ile Yezîd b. Hârûn arasındaki münasebeti gösteren bir diğer rivayet zikredilen bu olayı destekler mahiyettedir. O haberde ise Me'mûn'un Yezîd vefat etmeden

¹ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed et-Türkmânî ed-Dımaşkî Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz* (Beyrût: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1419), 1/233.

² Ahmed b. Alî Ebû Bekr Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrût: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1422), 16/493; Cemâlüddin Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fî târîhi'l-ümem ve'l-mülûk*, thk. Muhammed Abdulkadir Ata, Mustafa Abdulkadir Ata (Beyrût: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1412), 10/157-158; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed et-Türkmânî ed-Dımaşkî Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhiri ve'l-a'lâm*, thk. Beşşâr Avvâd Marûf (Beyrût: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1424), 5/229-230.

halku'l-Kur'an konusunda insanları imtihana tabi tutmayacağı ifade edilmektedir.³ Zehebî'nin rivayet ettiği bu habere kaynak olarak gösterdiği *Zemmü'l-Kelâm* isimli eser, Hâce Abdullah Herevî'nin (öl. 481/1089) kelamcılarının metodunu yermek için yazdığı *Zemmü'l-Kelâm ve ehlih* isimli eser olsa gerektir. Yalnız araştırmamızda bu eserin eldeki mevcut baskısında Me'mûn'un bu sözünün bulunmadığı görülmüştür.⁴

Bu iki rivayetten hareketle, her ne kadar rivayetlerin sıhhatine dair kesin bir şey ifade edilemese de Yezîd b. Hârûn'un Me'mûn'un iktidarı döneminde çevresinin geniş, halk üzerinde oldukça etkili ve sözü dinlenen bir âlim olduğu söylenebilir. Onun bu durumunu meclisine katılanların, mübalağalı bir şekilde söylenirse de yetmiş bin kişi olduğunu belirten rivayet de desteklemektedir.⁵ Yezîd'in Me'mûn zamanında tanınan bir şahıs olduğunu, tabakat müellifi İbn Sa'd (öl. 230/845) da ifade etmektedir.⁶ İslam dünyasını derinden sarsan Mihne gibi bir olayın gecikmesine vesile olan böyle bir âlimin hayatının bilinmesinin ve fikirlerinin neler olduğunun tespit edilmesinin önemli ve faydalı olacağı düşünülmektedir. İşte bu çalışmada onun hayatı ve fikirleri ele alınarak hadis tarihindeki yeri tespit edilmeye çalışılacak, fakat rivayetleri üzerinde durulmayacaktır. Onunla ilgili ayrı bir çalışmanın yapılması daha uygun olacaktır.

1. Yezîd b. Hârûn'un Hayatı

Ricâle dair eserlerde Yezîd b. Hârûn'un hayatına dair çok fazla ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır. Bu nevi eserler genellikle onun ismi, künyesi, nisbesi, rivayette bulunduğu kimseler, ondan rivayette bulunanlar, güvenilirliği gibi hususları ele almışlardır. Bunlar içerisinden ise en fazla hocaları ile talebeleri üzerinde durulmuştur. Yine de mevcut bilgiler onun hayatı hakkında bizlere bir fikir verebilecek düzeydedir. Burada öncelikle onun hayatı üzerinde durulacak; hocaları, talebeleri ve güvenilirliği gibi hususlar için ise ayrı başlıklar açılacaktır.

1.1. İsmi, Künyesi ve Nesebi

Kaynaklarda genellikle onun tam ismi Yezîd b. Hârûn b. Zâzî şeklinde geçmektedir.⁷ Bazılarında ayrıca büyük dedesinin ismi Sâbit de verilmiştir.⁸ Dedesi Zâzî, sahabeden Utbe

³ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed et-Türkmânî ed-Dımaşkî Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Şu'ayb el-Arnaût vd. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1405), 9/364.

⁴ Ebû İsmâil Abdullah b. Muhammed Herevî, *Zemmü'l-keâm ve ehlih*, thk. Abdurrahman Abdulaziz (Medine: Mektebetü'l-ulûm ve'l-hükm, 1418).

⁵ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 16/503; Zehebî, *Siyer*, 9/361; Ebû'l-Haccâc Cemaleddin Yusuf b. Abdurrahman b. Yusuf Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâ'ir-ricâl*, thk. Beşşâr Avvâd Marûf (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1400), 32/269.

⁶ Ebû Abdillâh Muhammed İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdulkadir Ata (Beyrût: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1410), 7/228.

⁷ Bahşel Ebû'l-Hasen Eslem b. Sehl, *Târîhu Vâsıt* (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1406), 142; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 16/493; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 32/261; Zehebî, *Siyer*, 9/358; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, 1/231; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 5/228.

⁸ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 16/493; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 32/261; Ebû'l-Fazl Şihabüddîn Ahmed b. Ali İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb* (Haydarabad: Matbatu Dairetü'l-Meârifî'n-Nizâmiyye, 1317), 11/366; Ebu Muhammed Mahmûd b. Ahmed Bedruddîn 'Aynî, *Megâni'l-ahyâr fî ricâli Me'âni'l-âsâr* (Beyrût: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1427), 3/243.

b. Ferkad'ın (öl. ?)⁹ eşi Ümmü Âsım'ın (öl. ?) azatlısıdır. Bu yüzden es-Sülemî nisbesi ile de meşhurdur. Müellifler arasında neredeyse ittifakın hâsıl olduğu bu meselede sadece İbn Hibbân'ın (öl. 354/965) farklı bir görüşte olduğu görülmektedir. O, *Meşâhiru ulemâi'l-emsâr* isimli eserinde olsun *es-Sikât* da olsun Yezîd'i Becîle'nin¹⁰ mevlâsı olarak zikretmektedir.¹¹ Başka hiçbir kaynakta karşılaşılmayan bu durumun bir zühul eseri olma ihtimali oldukça yüksektir. Muhtemelen o, Yezîd ile amcası Yezîd b. Zâzî'nin (öl. ?) durumlarını birbirine karıştırmaktadır. Zira amcası Yezîd b. Zâzî Becîle'nin mevlâsıdır ve bu durum mevcut kaynaklarda bu şekilde geçmektedir.¹² Ama bu, babası Zâzî'nin de Becîle'nin mevlâsı olmasını gerektirecek bir durum olmasa gerektir.

Çölde yetişmiş birisi gibi fasih Arapça konuşan Zâzî, Irak emirlerinin aşçılığını da yapmıştır.¹³ Bu onun devlet kademesine yakınlığını gösteren bir delildir. Yalnız kaynaklarda Zâzî ismini bazen Zâzân olarak geçmektedir.¹⁴ Anlaşılan o ki bu isim iki türlü de okunabilmektedir. Ayrıca Burhaneddîn el-Halebî (öl. 841/1438) ve İbn Hacer (öl. 852/1449) gibi müellifler bu ismi Vâdî olarak kaydetmiştir.¹⁵ İlk kaynaklardan itibaren Zâzî şeklinde geçen bu ismin aynı dönem ve topraklarda yaşamış bu iki müellif tarafından Vâdî olarak kaydedilmesi, kelimenin bölgesel telaffuzundan olsa gerektir. Künyesi ise Ebû Hâlid'tir.

Nisbesine gelince; ona ait genellikle iki nisbe kullanılmaktadır. Bunlardan birincisi Vâsıt'ta doğması ve hayatını orada sürdürmesi sebebiyle el-Vâsîtî, diğeri de dedesinin Ümmü Âsım'ın azatlısı olmasından dolayı es-Sülemî'dir. Yalnız Ebû'l-Hasan el-İclî (öl. 261/875) bu ikisi dışında bir de eş-Şâmî nisbesinden söz etmektedir.¹⁶ Ama bunun nereden kaynaklandığına ve hangi sebebe mebni böyle bir nisbe kullandığına dair herhangi bir açıklaması bulunmamaktadır. Aslında ortada bir sebep de yoktur. Çünkü Yezîd'in Şam'da eş-Şâmî nisbesini alacak kadar uzun bir süre kaldığına dair elimizde bir veri bulunmamaktadır. Rihle faaliyeti çerçevesinde onun Şam bölgesine gitmiş olması, kaynaklarda her ne kadar buna dair bir bilgi yoksa da, muhtemeldir. Ama bu, mezkûr nisbenin kullanılmasına sebep teşkil edecek bir durum değildir. Zira nisbe verilirken kişinin bir yere gitmesi değil orada bir süre veya sürekli ikamet etmesi esas alınır. İclî'nin böyle bir nisbeden söz etmesinin sebebi Yezîd'in Şamlılara ait rivayetlere vakıf olması olsa gerektir. Şamlılara ait rivayetlere sahip olduğunu kendisi şöyle ifade etmiştir: "Ben Şamlılara ait

⁹ Utbe b. Ferkad'ın hayatı için bk. İbn Hacer, Ebû'l-Fadl Ahmed b. Ali el-Askalânî (852/1449), *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe* (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415), 4/364-365.

¹⁰ Becîle, Adnânîlere mensub eski bir arap kabilesidir. Detaylı bilgi için bk. Mustafa Fayda, "Becîle", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 5/287.

¹¹ Ebû Hâtim Muhammed et-Temîmî İbn Hibbân, *Meşâhiru ulemâi'l-emsâr ve a'lami fukahâi'l-ektâr*, thk. Merzûk Ali İbrahim (Mansûriyye: Dârü'l-Vefâ li't-Tabaâti ve'n-Neşri ve't-Tevzî', 1411), 281; Ebû Hâtim Muhammed et-Temîmî İbn Hibbân, *es-Sikât* (Haydarabad: Dâiretü'l-Meârifî'l-Osmâniyye, 1393), 7/632.

¹² Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir* (Haydarabad: Dâiretü'l-Meârifî'l-Osmâniyye, ts.), 8/334; Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed er-Râzî İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl* (Beyrût: Dârü lhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1371), 9/263; İbn Hibbân, *Sikât*, 7/623.

¹³ Ebû'l-Hasen Esem b. Sehl, *Târîhu Vâsıt*, 144.

¹⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 32/261; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 11/366.

¹⁵ Ebû'l-Vefa Burhaneddîn el-Halebî, *el-İgtibat li-men rumiye bi'l-ihlât fî ricâlî'l-hadis* (Kahire: Darü'l-Hadîs, 1408), 376; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 11/366.

¹⁶ Ebu'l-Hasan Ahmed b. Abdullah İclî, *Târîhu's-sikât* (Mekke: Dârü'l-Bâz, 1405), 481-482.

sorumlu olmayacağım bin hadis ezberledim."¹⁷ Zehebî'nin (öl. 748/1348) Siyer'inde ise bu rakam yirmi bin olarak geçmektedir. O bu durumu Yezîd'in özellikle iki Şamlı muhaddisten, İsmail b. Ayyaş (öl. 181/797) ile Bakıyye b. el-Velîd'den (öl. 197/812) rivayetinin çok olması şeklinde izah etmektedir.¹⁸ Zehebî'nin bu açıklamasına şu da ilave edilebilir; hadisler tahminen 2. yüzyılın ortalarına kadar bölgesel bazda kalmış, sonraki zaman diliminde diğer bölgelerce de bilinir olmuştur. Şamlılara ait olan rivayetler için de aynı durum geçerlidir. Bunun sebebi Hicaz bölgesi dışındaki hadislerle karşı, isnat kullanımındaki gevşeklik sebebiyle, olumsuz bir kanaatin hâsıl olmasıdır.¹⁹ Irak bölgesinde hayat süren ve ömrünün büyük bir kısmını hicri ikinci asrın ikinci yarısında geçirmiş olan Yezîd'in Şamlılara ait rivayetlere de hâkim olması ona bu noktada bir ayrıcalık kazandırmış olsa gerektir. Ama yine de bu, bir şahsın nisbesini belirlemekle ilgili pek de alışık olmayan bir durumdur. O yüzden Yezîd için eş-Şâmî nisbesini kullanmak çok da isabetli olmasa gerektir. Aslında bu kanaati mezkûr nisbenin İclî'nin dışında herhangi bir müellif tarafından kullanılmaması da desteklemektedir. Ayrıca İclî'nin oğlu Salih b. Ahmed'in (öl. ?) Yezîd'in hayatına dair babasından yapmış olduğu rivayetlerde de eş-Şâmî nisbesine rastlanılmamaktadır. Oysa ilgili rivayetlerde hem el-Vâsitî hem de es-Sülemî nisbeleri geçmektedir.²⁰ Bu durum eş-Şâmî nisbesinin İclî'nin eserine sonradan ilave edilmiş olma ihtimalini düşündürmektedir.

Bu durumda onun tam ismi, Ebû Hâlid, Yezîd b. Hârûn b. Zâzî (Zâzân/Vâdî) b. Sâbit es-Sülemî el-Vâsitî olmaktadır.

1.2. Doğumu

Yezîd'in doğduğu yer ile alakalı eserlerde açıktan herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Yalnız Kûfe ile Basra arasında bulunan Vâsıt'da doğmuş olması kuvvetle muhtemeldir.²¹ Zira kendisi oralıdır. Doğum tarihi hakkında genellikle h. 118/736 tarihi verilmektedir. Hemen hemen bütün eserlerde bu tarihi görmek mümkündür. Mesela ilk tabakat eserlerinden olan İbn Sa'd'ın (öl. 230/845) eseri bunlardan birisidir.²² Yine Buhârî (öl. 256/870) de o tarihi Ahmed b. Hanbel'i (öl. 241/855) kaynak göstererek vermektedir.²³ Hatîb el-Bağdâdî (öl. 463/1071) de senetli bir şekilde bu bilgiye eserinde yer vererek Buhârî'nin rivayetini teyit etmiştir. O ayrıca aynı tarihi Muhammed b. Hassan'dan (öl. 257/871) gelen bir diğer rivayetle de desteklemiştir.²⁴ Bu da Yezîd'in doğum tarihi konusunda neredeyse bir ittifakin olduğunu göstermektedir.

¹⁷ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 16/496.

¹⁸ Zehebî, *Siyer*, 9/358. Oysa Bakıyye b. Velîd Yezîd'in sadece hocası konumunda değil aynı zamanda talebesidir. Kaynaklarda onun ismi hem kendisinden rivayet edilenler hem de rivayet edenler içerisinde yer almaktadır. Bu da Zehebî'nin burada ikili arasındaki karşılıklı hadis alışverişinin yoğun olduğunu kastetme ihtimalini güçlendirmektedir.

¹⁹ Hüseyin Akgün, "Şam Bölgesinde Rivâyet Edilen Hadislerin 'Bölgesellik' Açısından Tahlili", *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7 (Aralık 2016), 27.

²⁰ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 16/498.

²¹ Bugün mevcut olmayan bu tarihi kent Irak topraklarında bulunmaktadır.

²² İbn Sa'd, *Tabakât*, 7/228.

²³ Buhârî, *Târîh*, 8/368.

²⁴ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 16/494.

Bazı kaynaklarda Yezîd b. Hârûn'un doğum tarihinin h. 117/735 olduğu belirtilmiştir.²⁵ Bu kaynaklardan bazılarının konu ile ilgili değerlendirmeleri şu şekildedir: Bu konuda ilk söz söyleyen Fesevî'dir (öl. 277/890). O *el-Ma'rife ve't-târîh* isimli eserinde bunu Muhammed b. Fudayl'a (ö. 195/890) dayandırmıştır. Aslında bu, Fesevî'nin tercih ettiği görüş değildir. Zira kendisi de öncelikle h. 118/736 tarihini zikretmiş daha sonra Muhammed'in görüşünü vermiştir.²⁶ Fesevî'den sonra telif edilen eserlerde artık bu tarih de yerini almaya başlamıştır. Bunlardan birisi de Hatîb el-Bağdâdî'nin *Târîhu Bağdâd* adlı eseridir. Hatîb'in eserinde konu ile ilgili iki rivayet görünmektedir. İlk rivayette Câbir b. Kürdî (öl. ?) Yezîd'in h. 117/735 veya 118/736'de doğmuş olabileceği ihtimalini dile getirirken, ikinci rivayette ise Muhammed b. Fudayl h. 117/735 tarihini, yukarıda olduğu gibi, net bir şekilde dile getirmektedir.²⁷ Yalnız onun zikrettiği senette Fesevî'nin de olması bilginin ana kaynağının o olduğunu göstermektedir. Esasında Hatîb'in tercihi de h. 118/736'dir. Çünkü o Yezîd'in hayatını anlatmaya başladığında doğum tarihine dair iki senetli rivayet zikretmiş ve bir bakıma kanaatini izhar etmiştir. Diğer tarihe ise ilerleyen sayfalarda yer vermiştir. Bu da böyle bir iddianın da olduğunu beyan için olsa gerektir. Yoksa onun bir tercihi değildir. Bu hususta belki en net tercihi Aynî (öl. 855/1451) yapmaktadır. O, Tahâvî'nin (öl. 321/933) *Megâni'l-ahyâr* isimli eserinde buna temas etmiş ve tercihinin h.117'den yana kullanmıştır. H. 118 tarihini ise, İbn Sa'd'ı kaynak göstererek daha sonra vermiştir.²⁸ Her ne kadar Yezîd b. Hârûn'un doğumu ile ilgili bazı kaynaklarda H. 117 tarihi geçse de genel kanaatin H. 118 tarihi olduğu görülmektedir.

Yezîd'in Vâsıtî ve bu sebeple de Vâsıtî nisbesini aldığı daha önce ifade edilmişti. Yalnız onun aslen Buhârâlı olduğuna dair *Târîhu Bağdâd*'da geçen bir rivayet de bulunmaktadır. O rivayete göre bunu iddia eden kişi Abdullah b. Abdurrahman, yani Dârimî'dir (öl. 255/869). Fakat bu bilgi kaynaklarda hep meçhul bir kip ile verilmektedir.²⁹ Haliyle bu da onun doğru olma ihtimalini zayıflatmaktadır. Aslında burada Dârimî'nin Yezîd'i Buhârâlı olarak tavsif etmesinden ziyade dedesinin aslen orali olmasına işaret ettiği de düşünülebilir.

1.3. Eserleri

Kaynaklarda Yezîd'e ait herhangi bir eserden söz edilmemektedir. Ama bu durum onun rivayetlerini yazmadığı anlamına gelmemektedir. Rivayetlerinin, en azından bir kısmının yazılı olduğu, yaşlanıp gözleri iyi görmemeye başladığında kendisine sorulan konularda cariyesinin ona yazılı bir metinden rivayeti okumasından anlaşılmaktadır.³⁰

²⁵ Zekeriya Güler, "Yezîd b. Hârûn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/521-522.

²⁶ Ebû Yusûf Ya'kub b. Süfyân Fesevî, *el-Ma'rife ve't-târîh*, thk. Ekrem Ziya Ömerî (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1401), 1/195.

²⁷ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 16/503-504.

²⁸ Fesevî, *Ma'rife*, 1/195; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 16/494-504; 'Aynî, *Megâni*, 3/245.

²⁹ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 16/494; Zehebî, *Siyer*, 9/359; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 32/261.

³⁰ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 16/495.

1.4. Vefatı

Yezîd b. Hârûn'un vefat tarihinde görüş ayrılığı yoktur. Tüm kaynaklarda onun h. 206/821 tarihinde vefat ettiği yazılıdır. Doğum tarihi ile ilgili herkesten ayrı bir fikre sahip Muhammed b. Fudayl el-Bezzâz bile bu konuda farklı bir görüşte değildir.³¹ Aynı şekilde Câbir b. Kürdî de vefatını h. 206/821 olarak belirtmektedir. Onun hangi ayda ve nerede vefat ettiğine gelince; hadis hafızlarından Yakub b. Şeybe'ye (öl. 262/805) göre onun vefatı Rebiu'l-âhir ayında ve Vâsıt'ta olmuştur.³² Bu verilerden hareketle, onun h. 206/821 senesinde Me'mûn döneminde, Rebiu'l-âhir ayında Vâsıt'ta vefat ettiği söylenebilir.

2. Rivayette Bulunduğu Kimseler

Yezîd b. Hârûn'un rivayette bulunduğu hocalarının sayısı oldukça fazladır. Bazı kaynaklar onun belli başlı hocalarına bazıları ise birçoğuna yer vermişlerdir. Mesela İbn Hacer'in *Tehzîbi*'nde onun otuz yedi hocasından söz edilmiştir.³³ Mizzî'nin *Tehzîbü'l-Kemâli*'nde ise doksan dört kişinin ismi geçmektedir.³⁴ Burada Mizzî'nin ilgili eseri esas alınarak öncelikle Yezîd'in tüm hocalarının şehir şehir sınıflandırılması yapılacak ve ayrıca hadis tarihinde önemli bir yere sahip olduğu düşünülen hocalarına işaret edilecek, akabinde tenkit edilen hocaları ele alınacak ve en sonunda da Mizzî tarafından rivayetinin hangi eserde olduğu belirtilmemiş on dört kişinin rivayetlerinin kaynakları tespit edilecektir. Bu son maddede ifade edilen çalışma yapılırken sadece *Kütüb-i sitte* ile yetinilmeyecek, ayrıca diğer eserlerden de istifade edilecektir.

2.1. Şehirlere Göre Sınıflandırma

Yezîd'in yaşadığı hicrî ikinci asırda önemli ilim merkezleri şunlardır; Mekke, Medine, Basra, Kûfe, Bağdat, Dimeşk, Mısır, Yemen ve Horasan bölgesi şehirleri. Burada bu şehirler dikkate alınarak bir sınıflandırma yapılacak ve sıralamada çok olandan az olana doğru bir tertip esas alınacaktır. Böyle bir sınıflandırmanın onun eğitim hayatı hakkında önemli bilgiler sunacağı düşünülmektedir.

2.1.1. Basralı Hocaları

Yezîd'in Basralı hocaları şunlardır: Ebân b. Ebû Ayyâş (öl. 138/755), Ebân b. Yezîd el-Attâr (öl. 160/775), Ezher b. Sinân el-Kureşî (öl. ?), Esved b. Şeybân (öl. 165/781), el-Berâ b. Abdullah el-Ganevî (öl. ?), Behz b. Hakîm (öl. 143/760), Cerîr b. Hâzım (öl. 170/786), Cüveyriye b. Esmâ (öl. 173/789), Haccâc b. Hassân el-Kaysî (öl.?), Hüseyin b. Zekvân el-Muallim (öl. 145/762), Hammâd b. Zeyd (öl. 179/795), Hammâd b. Seleme (öl. 167/784), Humeyd et-Tavîl (öl. 143/760), Hâlid b. Rabâh el-Hüzelî (öl. ?), Dâvûd b. Ebû Hind (öl. 139/756), er-Rebi' b. Müslim (öl. 167/784), Saîd b. İyâs el-Cerîrî (öl. 144/761), Saîd b. Ebû Arûbe (öl. 156/773), Süleym b. Hayyân el-Hüzelî (öl. ?), Süleymân b. Alî er-Rib'î (öl. ?), Süleymân b. Kesîr el-Abdî (öl. 133/750), Süleymân et-Teymî (öl. 143/760), Şu'be b. el-

³¹ Fesevî, *Ma'rife*, 1/195.

³² Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 16/504; Zehebî, *Siyer*, 9/369; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 5/230.

³³ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 11/366.

³⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 32/262-264.

Haccâc (öl. 160/776), Şeybân b. Abdurrahmân en-Nahvî (öl. 164/780), Sadaka b. Mûsâ ed-Dakîkî (öl. ?), es-S'ak b. Hazen (öl. ?), Âsım el-Ahvel (öl. 142/759), Abbâd b. Mansûr (öl. 152/769), Abdullah b. Avn (öl. 151/768), Abdullah b. Yezîd b. Dabbe es-Sekafî (öl. ?) Abdülhâlik b. Seleme el-Bünânî (öl. ?), el-Alâ b. Zeydek/Zeydel es-Sekafî (öl. ?), Avf el-A'râbî (öl. 146/763), Kehmes b. el-Hasan (öl. 149/766), Muallâ b. Râsîd en-Nebbâl (öl. ?), Hişâm b. Hassân (öl. 148/765), Hişâm ed-Destüvâî (öl. 154/770), Hemmâm b. Yahyâ (öl. 165/782), Yezîd b. İbrâhîm et-Tüsterî (öl. 163/779), el-Yemân Ebû Huzeyfe el-Basrî (öl. ?), Ebû'l-Eşheb el-Utâridî (öl. 165/782).³⁵

Yukarıdaki listede toplam kırk bir şahıs bulunmaktadır. Bu da Yezîd'in hocalarının neredeyse yarısına yakını Basralı olanların oluşturduğu anlamına gelmektedir. Mezkûr şahıslardan Behz b. Hakîm, Hammâd b. Zeyd, Hammâd b. Seleme, Humejd et-Tavîl, Saîd b. Ebû Arûbe, Şu'be b. el-Haccâc, Âsım el-Ahvel, Avf el-A'râbî ve Kehmes b. el-Hasan oldukça önemli muhaddislerdendir. Üstelik Hammâd b. Seleme ile Saîd b. Ebû Arûbe Basra'da ilk defa hadis tasnifi gerçekleştirenlerdendir. Yezîd, Saîd b. Ebû Arûbe ile h. 140/757'dan önce görüştüğünü, h. 142/759'de gördüğünde ise onu tanıyamadığını bizzat ifade etmiştir.³⁶ Bu verilerden hareketle, Yezîd'in hayatının önemli bir kısmını Basra'da geçirdiği ya da çok sık bir şekilde defalarca oraya gidip geldiği söylenebilir. Bu imkânı sağlayan unsurlardan birisi onun Vâsıtlı olması olsa gerektir. Çünkü Vâsıt kenti Basra'ya çok uzak bir mesafede değildir. Bu veriler aynı zamanda Hz. Ömer (öl. 23/644) tarafından kurulan Basra kentinin h. 2./8. ve 3./9. asırlarda önemli bir ilim merkezlerinden, belki de en önemlisi olduğunu göstermektedir.

2.1.2. Kûfeli Hocaları

Yezîd'in Kûfeli hocaları şunlardır: İsrâîl b. Yûnus (öl. 160/776), İsmâîl b. Ebû Hâlid (öl. 146/763), Eş'as b. Sevvâr (öl. 136/753), Haccâc b. Ertât (öl. 145/762), Halîfe b. Mûsâ el-Uklî (öl. ?), Zekerıyyâ b. Ebû Zâide (öl. 147/764), Saîd b. Ubeyd et-Tâî (öl. ?), Süfyân es-Sevrî (öl. 161/777), Abdülmelik b. Ebû Süleymân (öl. 145/762), Fâid Ebû'l-Verkâ (öl. 159/775), Fudayl b. Merzûk er-Rekâşî (öl. 160/776), Kays b. er-Rebi' (öl. 163/779), Muhammed b. Sâlim el-Kûfî (öl. ?), Muhammed b. Ebû Şeybe el-Absî (öl. ?), Muhammed b. Talha b. Musarrif (öl. 167/783), Muhammed b. Abdurrahmân b. Ebû Zi'b (öl. 159/775), Mis'ar b. Kidâm (öl. 155/771), Mansûr b. Hayyân (öl. ?), Verkâ b. Ömer (öl. ?), Ebû Mâlik el-Eşcaî (öl. ?).³⁷

Yezîd'in hadis aldığı Kûfeli hocalarının sayısı yirmidir. Bunlardan özellikle Haccâc b. Ertât, Süfyân es-Sevrî ve Mis'ar b. Kidâm'ın isimleri ön plana çıkmaktadır. Ayrıca içlerinden Süfyân es-Sevrî'nin Kûfe'de ilk defa hadisleri tasnif edenlerden olması, onun kıymetini arttıran önemli bir unsurdur. Kûfe'den ayrılanlardan İsrâîl b. Yûnus ile Abdülmelik b. Ebû

³⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 32/262-264.

³⁶ Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr Ukaylî, *ed-Duafâü'l-kebîr*, thk. Abdü'l-mu'tî' Emin Kala'cî (Beyrût: Dârü'l-Mektebeti'l-İlmiyye, 1404), 2/111. Yezîd, burada "tanıyamadım" ifadesiyle Saîd b. Ebû Arûbe'nin ihtilatına dikkat çekse gerektir. bk. Ebû Ahmed el-Cürcânî İbn Adî, *el-Kâmil fi'd-duafâi'r-ricâl*, thk. Adil Ahmed Abdülmevcud, Ali Muhammed Muavvez, Abdülfettah Ebû Sünne (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418), 4/446-447.

³⁷ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 32/262-264.

Süleymân Bağdat'a, Muhammed b. Abdurrahmân Medine'ye ve Verkâ b. Ömer Medâin'e yerleşmişlerdir.

2.1.3. Medineli Hocaları

Yezîd'in Medineli hocaları şunlardır: İbrâhîm b. Sa'd ez-Zührî (öl. 183/799), İshâk b. Yahyâ b. Talhâ b. Ubeydullâh (öl. 164/780), Ziyâd b. Ebû Ziyâd el-Cessâs (öl. 135/781), Şerîk b. Abdullah (öl. 140/757), Abdurrahman b. Ebû Bekir el-Müleykî (öl. ?), Abdülazîz b. Abdullah b. Ebû Seleme el-Mâcişûn (öl. 164/780), Abdülmelik b. Kudâme b. İbrâhîm el-Cümeihî (öl. ?), Ömer b. Muhammed b. Zeyd el-Umerî (öl. 145/762), İsa b. Meymûn (öl. ?), Malik b. Enes (öl. 179/795), Muhammed b. İshâk b. Yesâr (öl. 151/768), Muhammed b. Amr b. Alkame (öl. 144/761), Ebû Gassân Muhammed b. Mutarrif (öl. ?), Yahyâ b. Saîd el-Ensârî (öl. 143/760), Yezîd b. İyâz b. Cü'dübe (öl. ?).³⁸

Yezîd'in hadis aldığı Medineli hocalarının sayısı on beştir. Bunlardan özellikle Mâlik b. Enes, Muhammed b. İshâk ve Yahyâ b. Saîd el-Ensârî'nin isimleri ön plana çıkmaktadır. Bu isimlerden hem Mâlik b. Enes hem de İbn İshâk Medine'de ilk defa hadis tasnifini gerçekleştiren âlimlerdir. Yalnız onun Mâlik b. Enes'den rivayeti Hatîb el-Bağdâdî'ye göre sadece bir tanedir.³⁹ Yahyâ b. Maîn'e göre Yezîd, Yahyâ b. Saîd el-Ensârî'den Kûfe yakınlarında bulunan ve Halife Mansûr tarafından inşa edilen Hâşimiyye'de rivayette bulunmuştur. Çünkü o zamanlar Yahyâ orada kadılık vazifesinde bulunmakta idi.⁴⁰ İclî ise bu yerin Hîre olduğunu ve Yezîd'in ondan yaklaşık yüz yetmiş hadis rivayet ettiğini belirtmektedirler.⁴¹ Burada ismi geçen on beş hocadan yedisi daha sonra Medine'den ayrılmışlardır. Onlardan İbrâhîm b. Sa'd ile Abdülazîz b. Abdullah Bağdat'a, Ömer b. Muhammed ile Muhammed b. Mutarrif Askalan'a, Ziyâd b. Ebû Ziyâd Dimeşk'e, İsa b. Meymûn Vâsıt'a ve Yezîd b. İyâz da Basra'ya göç etmişlerdir.

2.1.4. Vâsıtlı Hocaları

Yezîd'in Vâsıtlı hocaları şunlardır: Esbağ b. Zeyd el-Verrâk (öl. 157/773), Haccâc b. Ebû Zeyneb el-Vâsitî (öl. 153/770), Süfyân b. Huseyn el-Vâsitî (öl. ?), el-Avvâm b. Havşeb (öl. 148/765), Müstelim b. Saîd (öl. ?), Hüseyim b. Beşîr (öl. 183/799), Ebû'l-Alâ el-Kassâb (öl. 140/757), Ebû Mâlik en-Nehâî (öl. ?).⁴²

Yezîd'in Vâsıtlı hocalarının sayısı sekizdir. Hiç şüphesiz bunların en önemlisi Vâsıt'ta hadisleri ilk tasnif edenlerden olan Hüseyim b. Beşîr'dir. Hüseyim daha sonra Bağdat'a göç ederek hayatını orada sürdürmüş bir âlimdir. Yalnız Yezîd'in Vâsıtlı olan hocalarının sayısı görüldüğü gibi çok fazla değildir. Özellikle Ebû Avâne el-Vâsitî (öl. 176/792) gibi bir muhaddisin, her ne kadar daha sonra Basra'ya gitmişse de hocaları arasında olmaması garip bir durumdur. Bu da Vâsıt kentinin hicrî birinci asırda kurulmuş olmasına rağmen ondan

³⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 32/262-264.

³⁹ Mâlik b. Enes, *el-Muvattâ* (Abu Dabi: Müessesetü Zâyed b. Sultan, 1425), 1/182.

⁴⁰ Ebû Zekeriyya Yahya b. Maîn, *Târihu İbn Maîn (Rivâyetü'd-Dûrî)*, thk. Ahmed Muhammed Nûr Seyf (Mekke: Merkezü'l-Bahsi'l-İlmî, 1399), 3/459; 4/285.

⁴¹ İclî, *Sikât*, 481.

⁴² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 32/262-264.

daha önce kurulmuş olan Basra, Kûfe ve Medine gibi şehirler kadar etkili bir ilim merkezi olmadığını göstermektedir. Vâsıtlı önemli muhaddislerden Hüseyim'in Bağdat'a, Ebû Avâne'nin de Basra'ya gitmiş olması bir bakıma bu tezi doğrular niteliktedir. Muhtemelen bu, şehrin askerler için kurulan bir kent olup bu özelliğini uzun yıllar devam ettirmesinden ve özellikle gemi yapımı ile öne çıkan bir ticaret merkezi olmasından kaynaklanmaktadır.

2.1.5. Dimeşkli Hocaları

Yezîd'in Dimeşkli hocaları şunlardır: İsmâîl b. Ayyâş (öl. 181/797), Bakıyye b. el-Velîd (öl. 197/812), Harîz b. Osmân er-Rahabî (öl. 163/779), Muhammed b. Râşid el-Mekhûlî (öl. 161/777), Muhammed b. Abdullah eş-Şuaysî (öl. 154/771), el-Velîd b. Cemîl (öl. ?).⁴³

Yezîd'in Dimeşkli hocalarının sayısı altıdır. Bunlardan iki tanesi, İsmâîl b. Ayyâş ile Yezîd'in akranı olan Bakıyye b. el-Velîd, önemli hocalarındandır. Daha önce Yezîd'in Şâmî nisbesinin olup olmadığına dair yapılan açıklamalar esnasında da geçtiği üzere, Zehebî bu iki isimden Yezîd'in çok fazla rivayetinin olduğunu ifade etmektedir. Her iki muhaddis de Hımsî nisbesi ile tanınmaktadır. Ayrıca Harîz b. Osmân da Humusludur. Bu da Yezîd'in, Şam bölgesinde yer alan Humuslu muhaddislerden daha fazla yararlandığını göstermektedir. Buradaki muhaddislerden el-Velîd b. Cemîl aslen Yemâmelidir ama daha sonra Dimeşk'e göç etmiştir.

2.1.6. Mekkeli Hocaları

Yezîd'in Mekkeli hocaları şunlardır: İsmâîl b. Müslim el-Mekkî (öl. ?), Abdurrahmân b. Abdullah el-Mesûdî (öl. 160/776), Muhammed b. Müslim et-Tâîfî (öl. 177/793), Nâfi' b. Ömer el-Cahmî (öl. 169/785).⁴⁴

Görüldüğü üzere Yezîd'in Mekkeli hocaları sadece dört kişiden ibarettir. Bunlardan İsmâîl b. Müslim aslında Basralıdır. Daha sonra Mekke'ye göçmüş ve oraya yerleşmiştir. Mekkî nisbesi ile meşhur olduğu için de burada zikri uygun görülmüştür.⁴⁵ Aynı durum Muhammed b. Müslim et-Tâîfî için de geçerlidir. O da Tâîfî nisbesi ile bilinmesine rağmen Mekke'ye yerleştiğinden bu başlık altında zikredilmiştir.⁴⁶ Burada en dikkat çekici husus, Mekkeli hocaların oldukça az olmasıdır.

Konuya giriş yaparken bazı ilim merkezlerinin isimleri zikredilmiş ve buna göre bir taksime gidileceği belirtilmişti. Listede yer verilen şehirlerden Mısır, Yemen ve Horasan bölgesinden Yezîd'e hocalık yapmış herhangi bir isim bulunmamaktadır. Bu, onun bu bölgelere rihle faaliyetinde bulunmadığını göstermektedir. Şayet Yezîd oralara gitmiş olsaydı, Mısır'da Leys b. Sa'd (öl. 175/791), Yemen'de Ma'mer b. Râşid (öl. 153/770) ve

⁴³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 32/262-264.

⁴⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 32/262-264.

⁴⁵ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 2/198; 'Aynî, *Megânî*, 1/67.

⁴⁶ İbn Hibbân, *Meşâhir*, 234.

Horasan bölgesinde Abdullah b. Mübârek (öl. 181/797) gibi önemli muhaddislerden az veya çok mutlaka rivayeti bulunurdu.

2.2. Rivayette Bulunduğu Zayıf Raviler

Yezîd'in rivayette bulunduğu hocalarını bölge bölge sınıflandırırken hadis tarihi içerisinde önemli bir yer edinmiş olanlarına işaret edilmiş ama zayıf veya ihtilafli olanlar hakkında herhangi bir söz söylenmemiştir. Bu başlık altında onun rivayette bulunduğu ravilerden zayıf olanlar ile hakkında ihtilaf edilenler üzerinde durulacaktır. Burada, bir ravi hakkında kullanılan en ağır ifade esas alınarak bir sınıflandırma yapılacaktır.

Tenkite edilen raviler şunlardır: Ezher b. Sinân el-Kureşî, İsmâîl b. Müslim el-Mekkî, Eş'as b. Sevvâr, el-Berâ b. Abdullah el-Ganevî, Sadaka b. Mûsâ ed-Dakîkî, el-Velîd b. Cemîl, el-Alâ b. Zeydek/Zeydel es-Sekafî, İsa b. Meymûn, Fâid Ebü'l-Verkâ, Muhammed b. Sâlim el-Kûfî, Muhammed b. Abdullah eş-Şuaysî, Yezîd b. İyâz b. Cü'dübe, el-Yemân Ebû Huzeyfe el-Basrî, Ebû Mâlik en-Nehaî. Buna göre tenkide uğramış ravi sayısı on dördtür. Burada öncelikle hakkında ihtilaf edilenler daha sonra da diğerleri üzerinde durulacaktır.

2.2.1. Hakkında İhtilaf Edilenler

Hakkında ihtilaf edilen raviler, Ezher b. Sinân el-Kureşî ve Dımeşkli iki muhaddis el-Velîd b. Cemîl ile Muhammed b. Abdullah eş-Şuaysî'dir. Bunlardan Ezher b. Sinân Tirmizî'nin (öl. 279/892) de rivayette bulunduğu bir ravidir. Esasında kaynaklarda onun hakkında çok ağır ifadeler bulunmamaktadır. Hatta bazı âlimler, Buhârî gibi, sadece kimliği hakkında bilgi vermekle yetinmişlerdir.⁴⁷ Onu tenkit edenler içerisinde Ali b. Medîni, Ahmed b. Hanbel, Zekeriyâ b. Yahyâ es-Sâcî (öl. 307/920), Ukaylî (öl. 322/934) ve İbn Şâhin (öl. 385/996) gibi âlimler bulunmaktadır. Ali b. Medîni onu özellikle İbn Vâsi'den (öl. ?) olan rivayeti sebebiyle eleştirmiştir. Ahmed b. Hanbel ise gevşek bulmaktadır.⁴⁸ Sâcî ve İbn Şâhin onu doğrudan doğruya zayıf kabul ederken, Ukaylî vehim sahibidir demiştir.⁴⁹ Onu sika kabul edenler içinde Yahyâ b. Maîn, İbn Ebî Hâtim ve İbn Adî bulunmaktadır. İbn Ebî Hâtim Yahyâ b. Maîn'nin onun hakkında "leyse bi şey" dediğini nakletmiştir.⁵⁰ Esasında bu lafız cerhin dördüncü derecesindeki raviler için kullanılmaktadır. Böyle olan bir ravinin rivayeti terk edilir. Yalnız Yahyâ b. Maîn rivayeti az olan kişiler için de bu lafız kullanılmaktadır.⁵¹ Bu açıdan değerlendirildiğinde Yahyâ'nın onu tenkit etmediği söylenebilir. İbn Adî ise onun hadislerinin düzgün olduğunu ve ciddi bir nekâret bulunmadığını belirtmektedir.⁵²

⁴⁷ Buhârî, *Târîh*, 1/360.

⁴⁸ Ebû Abdillâh Ahmed b. Hanbel, *el-İlel ve ma'rifetü'r-ricâl*, thk. Subhi el-Bedrî es-Sâmîrî (Riyâd: Mektebetü'l-Meârif, 1409), 74.

⁴⁹ Ukaylî, *ed-Duâfâ*, 1/133; Ebû Hafis Ömer b. Ahmed İbn Şâhin, *Târîhu esmai'd-duâfâ ve'l-kezzâbîn*, thk. Abdurrahim Muhammed Kaşgarî (y.y.: y.y., 1409), 57; Cemâlüddin Ebü'l-Ferec Abdurrahman b. Ali İbnü'l-Cevzî, *ed-Duâfâ ve'l-metrûkûn*, thk. Abdullah el-Kâdî (Beyrût: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1406), 1/94.

⁵⁰ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 2/314.

⁵¹ Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992), 201.

⁵² İbn Adî, *el-Kâmil*, 2/142.

el-Velîd b. Cemîl hakkında ise Ebû Hâtim, el-Kâsım Ebû Abdurrahmân'dan (öl. 112/730) münker rivayetlerinin bulunduğunu, Ebû Zür'a da "leyyinü'l-hadis"⁵³ olduğunu söylemiştir.⁵⁴ İbnü'l-Cevzî de sadece Ebû Hâtim'in görüşünü zikrederek onun zayıf olduğuna işaret etmiştir.⁵⁵ Bunun yanında Ali b. el-Medîni (öl. 234/848) onun hadislerinin el-Kâsım Ebû Abdurrahmân'ın hadislerine benzediğini belirterek memnuniyetini ifade etmiştir.⁵⁶ Ebû Dâvûd da onun hakkında "leyse bihi be'sün" demiştir.⁵⁷ Bu lafız aslında tadil lafızlarından birisidir. Tadilin dördüncü mertebesinde yer almaktadır. İbn Ebî Hâtim'e göre ise ikinci mertebededir. Bu lafız her ne kadar tadil lafızlarından birisi olsa da ilk üç mertebedeki lafızlar kadar güçlü değildir. O yüzden bu ifadenin kullanıldığı bir ravinin rivayetleri hemen kabul edilmemektedir. Ama tamamen de atılmamaktadır. Bunlar diğer rivayetler ile karşılaştırılmak üzere yazılmakta ve incelemeye alınmaktadır.⁵⁸ Anlaşılan o ki el-Velîd hakkında büsbütün zayıf veya sika denmesi mümkün değildir. O çok sağlam bir ravi olmasa da rivayetleri yazılıp tetkik edilebilen bir kategoridedir.

Hakkında ihtilaf edilen üçüncü ravi Muhammed b. Abdullah eş-Şuaysî'dir. Ebû Hâtim onun kuvvetli bir ravi olmadığını, buna rağmen hadisinin yazılabileceğini ama delil olarak kullanılmayacağını belirtmektedir.⁵⁹ İbnü'l-Cevzî de bu görüşü aynen tekrar etmektedir.⁶⁰ Yalnız Şamlı ravilerin cerh ve tadilinde otorite kabul edilen Duhaym, yani Ebû Saîd Abdurrahmân b. İbrâhîm ed-Dımeşkî (öl. 245/859), onu sika birisi olarak kabul etmektedir.⁶¹ İbn Hacer de Lisân'da onun bu görüşünü tercih etmiş, üstelik isim vermeden başkalarının da onu sika kabul ettiklerini ifade etmiştir.⁶² Bu bilgilerden hareketle, Muhammed'in tamamen bir tarafa atılacak bir ravi olmadığı, hatta birçok münekkide göre güvenilir biri olduğu bile söylenebilir.

2.2.2. Hakkında İhtilaf Edilmeyenler

Mecrûh oldukları ile ilgili haklarında ihtilaf olmayan raviler şunlardır: İsmâîl b. Müslim el-Mekkî, Eş'as b. Sevvâr, el-Berâ b. Abdullah el-Ganevî, Sadaka b. Mûsâ ed-Dakîkî, el-Alâ b. Zeydek/Zeydel es-Sekafî, İsâ b. Meymûn, Fâid Ebü'l-Verkâ, Muhammed b. Sâlim el-Kûfî, Yezîd b. İyâz b. Cü'dübe, el-Yemân Ebû Huzeyfe el-Basrî, Ebû Mâlik en-Nehâî. Toplamda on bir raviden oluşan bu grubun zayıf oldukları hususunda münekkitler arasında pek bir ihtilaf bulunmamaktadır. Yalnız zayıflık dereceleri farklılık arz etmektedir.

⁵³ Leyyinü'l-hadis cerhin en hafifi olup bu mertebedeki ravilerin hadisleri itibar için yazılabilmektir. bk. Ahmed Naim, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi (Mukaddime)* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1984), 1/396.

⁵⁴ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 3/9.

⁵⁵ İbnü'l-Cevzî, *ed-Duâfâ*, 3/184.

⁵⁶ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 3/9.

⁵⁷ Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, 4/248.

⁵⁸ Ahmed Naim, *Tecrîd*, 1/392-395.

⁵⁹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 7/305.

⁶⁰ İbnü'l-Cevzî, *ed-Duâfâ*, 3/81.

⁶¹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 7/305.

⁶² Ebü'l-Fazl Şihabüddîn Ahmed b. Ali İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânü'l-Mizân*. (Beyrût: Müessesetü'l-Âlemî, 1390), 7/365.

Burada ismi geçenlerden Eş'as b. Sevvâr, el-Berâ b. Abdullah el-Ganevî ve Sadaka b. Mûsâ ed-Dakîkî hakkında kaynaklarda zikredilen genel kanaat "daîfü'l-hadîs" şeklindedir.⁶³ Ebû Huzeyfe el-Basrî ve Ebû Mâlik en-Nehaî için ise yine cerh lafızlarından olan "münkerü'l-hadîs" kavramı kullanılmıştır.⁶⁴ Hem bu hem de bir önceki cerh lafzı cerhin üçüncü derecesinde yer alan raviler için kullanılmaktadır. Her ne kadar bu tür ravilerin rivayetleri ile ihticac edilmese de tamamen reddedilmeyip itibar için yazılabilmektedir.⁶⁵

Geride kalan diğer raviler için ise daha ağır cerh lafızlarının kullanıldığı görülmektedir. İsmâîl b. Müslim el-Mekkî, İsâ b. Meymûn, Muhammed b. Sâlim el-Kûfî ile Fâid Ebü'l-Verkâ için en ağır lafız olarak "metrûkü'l-hadîs" denirken,⁶⁶ el-Alâ b. Zeydek/Zeydel es-Sekafî ile Yezîd b. İyâz b. Cü'dübe hakkında ise genelde "vadda" ve "kezzâb" ifadeleri kullanılmıştır.⁶⁷ Cerhin beş ve altıncı mertebelerinde yer alan bu lafızlarla tenkit edilenlerin rivayetleri ne alınır ne de itibar için yazılır. Hatta istiḥat için bile uygun değildir.⁶⁸

2.3. Değerlendirme

Hicrî ikinci asır rihle faaliyetinin sistematik ve oldukça yaygın olduğu bir asırdır. Bu asırda yaşamış hadis ravilerinin bu faaliyetten imtina etmeleri neredeyse imkânsızdır. Sadece bir değil birçok faydası olan böyle bir faaliyetten Yezîd'in de müstağni olması tabii ki düşünülemez. Bu bölgesel sınıflandırma bize göstermiştir ki Yezîd de o çağın ilim anlayışı çerçevesinde hareket etmiş ve çeşitli yerlere giderek hadis almıştır. Yalnız Yezîd'in rihle yaptığı ilim merkezlerinin Basra, Kûfe, Medine, Dımeşk ve Mekke ile sınırlı olduğu ve o dönemin önemli ilim bölgelerinden olan Mısır, Yemen ve Horasan'a herhangi bir seyahat yapmadığı görülmektedir. Burada isimleri zikredilen yerlerden hadislerin en çok rivayet edildiği Basra, Kûfe ve Medîne gibi şehirlerin var olan ilmi ve kültürel özelliklerini korudukları ve hicrî ikinci asırda da bu vasıflarını devam ettirdiklerini Yezîd'in hocalarının rakamsal değerlerine bakarak söylenilmesi mümkündür.

Burada üzerinde durulması gereken bir diğer konu, Abbasi halifesi Mansûr (öl. 158/775) tarafından h. 145/762'de inşasına başlanıp kurulan ve hilafet merkezi yapılan Bağdat'ın kuruluşundan hemen sonra bir ilim merkezi haline gelmesi ve birçok âlimin bu kente göç etmesidir. Yezîd'in hocaları için de aynı şey söz konusudur. Onun da bazı hocaları zaman içerisinde Bağdat'a göç etmiş ve ilmi faaliyetlerini orada sürdürmüşlerdir. Bunlar içerisinde en dikkat çeken isim, Vâsıt'ta ilk tasnif faaliyetini başlatan Hüseyim b. Beşîr'dir. Ayrıca İbrâhîm b. Sa'd, İsrâîl b. Yûnûs, Şeybân b. Abdurrahmân en-Nahvî, Abdulaziz b. Abdullah el-Mâcişûn ve Abdûlmelik b. Ebû Süleymân gibi isimler de sayılabilir.

⁶³ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed et-Türkmânî ed-Dımaşkî Zehebî, *el-Muğni fi'd-duâfâ*, thk. Nureddin Itr (Haleb: Dârü'l-Maârif, 1971), 91, 101, 308.

⁶⁴ İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 11/406-407; 12/219-220.

⁶⁵ Ahmed Naim, *Tecrîd*, 1/397.

⁶⁶ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed et-Türkmânî ed-Dımaşkî Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl fi nakdi'r-ricâl.*, thk. Ali Muhammed Bicâvî (Beyrût: Dârü'l-Ma'rife, 1382), 3/326, 556, 340.

⁶⁷ Zehebî, *Mizân*, 3/106; 4/436-438; İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 1/332-333; 8/183; 11/352-354.

⁶⁸ Ahmed Naim, *Tecrîd*, 1/398.

Bir diğerk husus, Yezîd'in bu seyahatler esnasında devrin önde gelen birçok muhaddisten hadis elde etme imkânını bulmuş olmasıdır. İlim merkezleri esas alınarak yapılan sınıflandırmada da belirtildiğı üzere, bu hocaların birçoğı hadis tarihi içerisinde önemli yere sahip kişilerdir. Özellikle ilk tasnif faaliyetinde bulunan Hammâd b. Seleme, Saîd b. Ebû Arûbe, Süfyân es-Sevrî, Mâlik b. Enes, İbn İshak, Hüseyim b. Beşîr ve Şu'be b. Haccâc gibi isimlerin onun hocaları arasında olmaları ayrı bir öneme sahiptir.

Yezîd'in hocaları içerisinde oldukça kuvvetli ve önemli ravilerin yanı sıra az da olsa zayıf raviler de bulunmaktadır. Yalnız bu zayıf ravilerin sayısının pek fazla değildir. Toplamda on dört ravinin tenkit edildiğı, bunlardan üç tanesinin durumunun şüpheli, beş tanesinin rivayetleri ile ihticac edilmese bile istişhat için yazılabileceğı ve geri kalan altı ravinin ise rivayetlerine itibar edilemeyeceğı tespit edilmiştir. Bu durumda rivayetlerine itibar edilemeyecek sadece altı ravi bulunmaktadır. Onun doksan dört hocası olduğu göz önünde bulundurulursa bunun oldukça düşük bir rakam olduğu görülecektir. Haliyle bu, Yezîd'in rivayetlerinin değerini artıran bir durumdur.

3. Yezîd'den Rivayette Bulunanlar

Yezîd b. Hârûn'un dönemin önde gelen âlimlerinden birisi olması, yaşadığı asırdaki birçok ilim ehlinde hadis alması aranan ve kendisinden hadis almak için seyahat edilen birisi olmasına sebep olmuştur. Ondan rivayette bulunan kişilerin sayısı oldukça fazladır. Mizzî'nin verdiği rakamlara göre bu sayı yüz on dördür. Mevcut en uzun listede budur. Bu başlık altında o raviler öncelikle nispet edildikleri şehirlere göre bir sınıflandırmaya tabi tutulacak, akabinde ise zayıf olduğu tespit edilenler üzerinde durulacaktır. En sonunda da kısa bir değerlendirmede bulunulacaktır.

3.1. Şehirlere Göre Sınıflandırma

Böyle bir sınıflandırma Yezîd'in hocaları ele alınırken de yapılmıştı. Aynı tertibe burada da riayet edilecek ve en çok talebenin olduğu yerden en aza doğru bir sıralama yapılacaktır. Böylece hem o dönemdeki ilmi hareketliliğı hem de ilim merkezlerinin genel durumunu görmek mümkün olabilecektir.

3.1.1. Bağdatlı Râviler

Yezîd'in talebelerinin birçoğı Bağdatlıdır. O talebeler şunlardır; Ahmed b. İbrâhîm ed-Devrakî (öl. 246/860), Ahmed b. Hanbel (öl. 241/855), Ahmed b. Hâlid el-Hallâl (öl. 247/861), Ahmed b. Ubeydullah b. İdrîs (öl. 280/893), Ahmed b. el-Velîd el-Fehhâm (öl. 273/886), İdrîs b. Ca'fer el-Attâr (öl. 281-290/894-902), İshâk b. Ebû İsâ (öl. ?), el-Hâris b. Muhammed b. Ebû Üsâme (öl. 282/895), el-Hasan b. Arafe el-Abdî (öl. 257/870), el-Hasan b. Muhammed ez-Za'ferânî (öl. 260/873), Ziyâd b. Eyyûb (öl. 252/866), Abbâs b. Muhammed ed-Dûrî (öl. 271/884), Abdurrahman b. Muhammed et-Tarsûsî (öl. 231/845), Ebû Kılâbe Abdümelik b. Muhammed er-Rakkaşî (öl. 276/889), Ali b. Şuayb es-Simsâr (öl. 253/867), Amr b. Muhammed en-Nâkîd (öl. 232/846), el-Fadl b. Sehl (öl. 255/868), Muhammed b. Ahmed (öl. 276/889), Muhammed b. Rubh el-Bezzâz (öl. 283/896), Muhammed b. es-Sabbâh (öl. 260/874), Muhammed b. Sa'd el-Avfî (öl. 276/889),

Muhammed b. Abdurrahîm el-Bezzâz (öl. 255/868), Muhammed b. Abdûlmelik İbn Zencûye (öl. 257/870), Muhammed b. Ubeydullah b. el-Münâdî (öl. 272/885), Muhammed b. İsâ en-Nakkâş (öl. ?), Muhammed b. Kudâme el-Cevherî (öl. 237/851), Muhammed b. Yûsûf b. et-Tabba' (öl. 275/888), Hârûn b. Abdullah el-Hammâl (öl. 243/857), Yahyâ b. Maîn (öl. 233/847) ve Yakûb b. İbrâhîm ed-Devrakî (öl. 252/866).⁶⁹

Yukarıdaki listede toplam otuz kişi bulunmaktadır. Bu da Yezîd'in talebelerinin dörtte birinin Bağdatlı olduğu anlamına gelmektedir. Bunlar içerisinde iki isme özellikle işaret etmek istiyoruz; bunlardan biri Ahmed b. Hanbel diğeri de Yahya b. Maîn. Her iki muhaddisin hadis tarihinin mümtaz şahsiyetlerinden oldukları su götürmez bir gerçektir. Bu iki muhaddisin Yezîd'in talebeleri içerisinde yer alması onun ne kadar önemli bir şahıs olduğunu gösteren bir durum olsa gerektir. Ayrıca bu liste bize şunu da göstermektedir ki, Bağdat daha yeni kurulmuş olmasına rağmen artık İslam coğrafyasındaki en önemli ilim merkezlerinden birisidir.

3.1.2. Basralı Râvîler

Yezîd'in en çok talebesinin bulunduğu ikinci şehir Basra'dır. Onun Basralı talebeleri şunlardır; Abbâs b. Abdülazîm el-Anberî (öl. 246/860), Abdullah b. es-Sabbâh el-Attâr (öl. 251/865), Abde b. Abdullah es-Saffâr (öl. 258/871), Ubeydullah b. Ömer el-Kavârîrî (öl. 235/849), Ömer b. Ali es-Sayrafî (öl. 249/863), Ebû Gassân Mâlik b. Abdülvâhid (öl. 230/844), Muhammed b. İsmâîl b. Uleyye (öl. 264/877), Muhammed b. Beşşâr Bündâr (öl. 252/866), Muhammed b. el-Cehm es-Simmerî (öl. 277/890), Muhammed b. Hallâd el-Bâhilî (öl. 239/853), Muhammed b. el-Müsennâ (öl. 252/866), Ebû Seleme Musâ b. İsmâîl (öl. 223/837), Nasr b. Ali el-Cahdamî (öl. 250/864) ve Yahyâ b. Hakîm el-Mukavvim (öl. 256/869).⁷⁰

Basra İslam tarihinde en önemli ilim merkezlerinden birisidir. Bu özelliğini uzun yıllar devam ettiren Basra'da çok kıymetli ilim ve fikir adamları yetişmiştir. Yukarıda verilen listede Yezîd'in Basralı on dört talebesinin ismi bulunmaktadır. Bu da onun talebelerinin yaklaşık sekizde birine karşılık gelmektedir. Bu isimler içerisinde Muhammed b. Beşşâr Bündâr ile hadis hafızı Muhammed b. el-Müsennâ önemli muhaddislerdendir. Buradaki verilerden hareketle Basra'nın, her ne kadar geçen yıllar kadar olmasa da hala önemini ve etkisini koruyan bir merkez olduğu söylenebilir.

3.1.3. Vâsıtlı Râvîler

Yezîd'den rivayeti olan raviler sıralamasında üçüncü sırayı Vâsıtlı talebeleri almaktadır. Onun Vâsıtlı olan talebeleri şunlardır; Ahmed b. Sinân el-Kattân (öl. 259/872), Esed b. Amr (öl. ?), Temîm b. el-Muntasır (öl. 244/858), el-Hasan b. Ali b. Râşid (öl. 237/851), Şâz b. Yahyâ (öl. 221-230/835-844), Muhammed b. Harb (öl. 255/868), Muhammed b. Abâde (öl. ?), Muhammed b. Abdûlmelik ed-Dakîkî (öl. 266/879), Muhammed

⁶⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 32/264-266.

⁷⁰ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 32-264-266.

b. Seleme (öl. 282/895), Muhammed b. Mûsâ el-Kattân (öl. ?), Muhammed b. Vezîr (öl. 257/870) ve Yahyâ b. Ca'fer (öl. 275/888).⁷¹

Burada on iki kişi bulunmaktadır. Bu da yaklaşık olarak sekizde bire tekabül etmektedir. Yezîd'in Vâsıtlı olması ilk anda onun oralı olan talebelerinin sayısının çok olabileceğini düşündürmektedir. Ama bunun böyle olmadığı anlaşılmaktadır. Vâsıtlı talebeler içerisinde en dikkat çekici ismin hadis hafızı Ahmed b. Sinân el-Kattân olduğu görülmektedir.

3.1.4. Mervli Râvîler

Horasan bölgesi şehirlerinden olan Merv'den de Yezîd'in talebeleri bulunmaktadır. O talebeler şunlardır; Âdem b. Ebû İyâs (öl. 220/835), İshâk b. Râhûye (öl. 238/853), İshâk b. Mansûr el-Kevsec (öl. 251/865), Sadaka b. el-Fadl (öl. 223/837), Abdullah b. Münîr (öl. 241/855), Ali b. Hucr es-Sa'dî (öl. 244/858), Muhammed b. Hâtim b. Meymûn (öl. 235/849) ve Matar b. el-Fadl (öl. 251/865).⁷²

Toplamda sekiz raviden oluşan Mervli talebeler içerisinde, tefsir ve hadis âlimi Âdem b. Ebû İyâs, hadis, fıkıh ve tefsir âlimi İshâk b. Râhûye ve Horasan'ın hadis imamlarından Ali b. Hucr es-Sa'dî dikkat çeken isimlerdir.

3.1.5. Diğer Râvîler

Bu başlık altında Yezîd'in diğer talebeleri üzerinde durulacaktır. Oldukça farklı şehirlerden birçok talebeden oluşan bu listenin böyle bir başlık altında alınmasının sebebi, ayrı bir başlık açmayı gerektirecek yeterli sayının bulunamamış olmasıdır. O raviler şunlardır:

İbrâhîm b. Ya'kûb (öl. 259/872) ile Muhammed b. es-Sabbâh (öl. 240/855) Cürcân, Ahmed b. Süleymân (öl. 261/874) Cizre, Ahmed b. Ubeyd b. Nâsîh (öl. 278/891) Deylem, Ahmed b. el-Furât (öl. 258/871) Rey, Ahmed b. Meni' (öl. 244/858) Horasan'ın Bağşur kasabası, Bakıyye b. el-Velîd Dimeşk, el-Hasan b. Alî (öl. 242/856) Hulvan, el-Hasan b. el-Furât (öl. ?) Kirmân, el-Hasan b. İsâ (öl. 247/861) Horasan'ın Bistâm kasabası, el-Huseyn b. Mansûr (öl. ?), Seleme b. Şebîb (öl. 247/861), Muhammed b. Yahyâ ez-Zühlî (öl. 258/871) ve Yahyâ b. Yahyâ (öl. 226/840) Nisâbur, Züheyr b. Harb (öl. 234/849) Şuayb b. Yûsûf (öl. 272/885) Nesâ, Süfyân b. Veki' b. el-Cerrâh (öl. 247/861), Osmân b. Muhammed b. Ebû Şeybe (öl. 239/853) Müemmel b. İhâb (öl. 254/868), İbn Ebû Şeybe (öl. 235/849) ve Yûsûf b. Mûsâ el-Kattân (öl. 253/867) Kûfe, Süleymân b. Seyf el-Harrânî (öl. 272/885) Harrân, Abdullah b. el-Hasan (öl. 297/909) Sâmerâ, Abdullah b. Ravh (öl. 277/890), Muhammed b. Abdullah b. el-Mübârek (öl. 254/868) ve Muhammed b. İsâ b. Hayyân (öl. 274/887) Medâin, Abdullah b. Muhammed (öl. ?) Tarsus, Abdurrahman b. Hâlid el-Kattân (öl. 251/865) Rakka, Abd b. Humeyd (öl. 249/863) Kis, Ebû Kudâme Ubeydullah b. Saîd (öl. 241/855) Serahs, Ali b. Harb et-Tâî (öl. 265/878) Musul, Ali b. el-Medîni (öl. 234/848) Medine, el-Alâ b. Sâlim et-Taberî (öl. 258/871) Taberistan, Kuteybe b. Saîd (öl. 240/855), Muhammed b. Ebân (öl.

⁷¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 32/264-266.

⁷² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 32/264-266.

244/858) ve Yahyâ b. Mûsâ (öl. 240/855) Belh, Muhammed b. İshâk (öl. 270/883) Sâgân, Muhammed b. Selâm el-Bîkendî (öl. 225/839) ve Yahyâ b. Ca'fer (öl. 243/857) Bîkend/Beykent, Muhammed b. Abdullah b. Nümeyr (öl. 234/848) Hemedân, Muhammed b. Yahyâ b. Ebû Ömer (öl. 243/857) Aden, Muhammed b. Hâlid (öl. ?) Askalan, Mûsâ b. Hızâm (öl. 251/865) Tirmiz, Meymûn b. el-Asbağ (öl. 256/869) Nusaybin, Nasr b. Âsım (öl. ?) Antakya, Nasr b. Muhâcir (öl. 231/845) Misis, Yahyâ b. Hâtım (öl. 269/882) ise Isbahanlıdır.⁷³

Yezîd'den rivayeti olanlardan ve yukarıdaki listede yer almayan Ahmed b. Abdurrahmân es-Sakatî ise meçhul bir ravidir. Nereli olduğuna dair kaynaklarda herhangi bir malumat yoktur. Sadece h. 295/907 sonrası vefat ettiğine dair bir bilgi bulunmaktadır.⁷⁴

Zikredilen liste incelendiğinde Yezîd'in oldukça farklı bölgelerden talebelerinden olduğu görülecektir. Fetihlerle genişlemiş olan İslam coğrafyasından birçok kişi Yezîd'den hadis rivayetinde bulunmuştur. Fakat bu bölgelerden birisinden olan ravilerin diğerlerine göre daha fazla olduğu görülmektedir ki orası da Horasan bölgesidir. Bu durum, Nisâbûr, Belh, Rey, Serahs, Nesâ, Tirmiz gibi birçok şehri içerisinde barındıran Horasan bölgesinin ileride hadis ilmine büyük hizmetler yapacağına bir işareti olsa gerektir. Yezîd'in talebeleri içerisinde bugün bizim ülkemiz sınırları içerisinde kalan şehirlerden de olanlar vardır. Tarsus, Cizre, Misis, Antakya, Nusaybin ve Harrânlı raviler ondan rivayette bulunmuşlardır. Ayrıca Irak, Hicaz, Dimeşk ve Yemen bölgesinden olan ravilerin de olduğu görülmektedir. Sadece Mısır taraflarından herhangi bir ravisi bulunmamaktadır.

Yezîd'in ravileri içerisinde hadis ilmine büyük hizmetleri olmuş birçok hadis âliminin isimleri de bulunmaktadır. Önemli isimlerden bazıları şunlardır; Muhammed b. Selâm, Ali b. el-Medîni, Züheyr b. Harb, İbn Ebû Şeybe, Kuteybe b. Saîd, Muhammed b. es-Sabbâh, Ahmed b. Meni', Abd b. Humeyd ve Muhammed b. Yahyâ ez-Zühlî. Bu sayıyı artırmak belki mümkün ama bu kadarının bile Yezîd'in ravileri içerisinde oldukça önemli muhaddislerin olduğunu göstermeye yeterli olduğunu düşünmekteyiz.

3.2. Ondan Rivayette Bulunan Zayıf Raviler

Yezîd'den rivayette bulunan ravilerin geneli sika, güvenilir ravilerdir. Ama içlerinde böyle olmayanlar da vardır. Yalnız tenkide uğramış olanların sayısı oldukça azdır. O raviler şunlardır: Ahmed b. Abdurrahman es-Sakatî, Ahmed b. Ubeyd b. Nâsıh, İdrîs b. Ca'fer el-Attâr, Muhammed b. İsâ b. Hayyân, Muhammed b. Kudâme el-Cevherî ve Muhammed b. Mesleme el-Vâsitî. Görüldüğü gibi sadece altı kişi hakkında cerh ifadeleri kullanılmıştır ki, bu toplam ravi sayısı göz önünde bulundurulduğu zaman oldukça düşük bir rakamdır. Bu sayıya durumları tespit edilemeyen iki kişi, Ahmed b. Hallâd ve Esed b. Amr da ilave edilecek olsa sayı toplamda sekiz kişi olacaktır. Bu durumda bile yüzde onu bulamayacaktır. Burada ismi geçenlerden ilk sırada yer alan Ahmed b. Abdurrahman'ın meçhul bir şahıs olduğu daha önce geçmişti. Ahmed b. Ubeyd ve Muhammed b. Mesleme'nin münker rivayetleri olduğu

⁷³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 32/264-266.

⁷⁴ İbn Hacer el-Askalânî, *Lisân*, 1/211-212.

belirtilirken,⁷⁵ Muhammed b. Îsâ ve Muhammed b. Kudâme için zayıf,⁷⁶ İdrîs b. Ca'fer için de metruk,⁷⁷ denilmiştir.

3.3. Değerlendirme

Yezîd'in rivayette bulunduğu kimseler ele alınırken, onun Basralı hocalarının daha çok olduğu tespit edilmişti. Ondan en çok rivayeti olanlar ise Bağdatlıdır. Kurulduktan hemen sonra bir ilim merkezi haline gelen Bağdat'ın bu özelliğini çok hızlı bir şekilde yükselttiği ve süreklilik arz eden bir konuma çıkarttığı görülmektedir. Bağdat'a birçok muhaddis ilim elde etmek için, birçok kimse de oraya yerleşmek için seyahat etmiştir. Yezîd'in talebeleri içerisinde Bağdatlı olanların yanında başka yerlerden gelip oraya yerleşenler de bulunmaktadır. Bizim tespitlerimize göre, yaklaşık on üç kişi daha sonra Bağdat'a yerleşmişlerdir. Bunlar içerisinde Ahmed b. Meni', Züheyr b. Harb ve Ali b. Hucr gibi önemli muhaddisler de bulunmaktadır. Hem Bağdatlı olanların sayısının çok olması hem de daha sonra oraya gidip yerleşenlerin fazlalığı oranın artık önemli bir ilim merkezi olduğunu gösteren en önemli delillerdendir. Tabi ki sadece Bağdat'a bir akın yoktur. Diğer ilim merkezlerine de yerleşenler bulunmaktadır. Ama bunlar Bağdat ile kıyaslandığına oldukça düşük bir orana tekabül etmektedir.

Bu sınıflandırmada dikkatimizi çeken bir diğer nokta, Horasan bölgesindeki ilmi hareketliliğin çok üst seviyelere çıkmış olmasıdır. Gelecekte hadis ilmine büyük hizmetleri dokunacak birçok muhaddisin bu bölgeden çıktığını ve Hicaz, Irak, Dimeşk v.b. bölgelerde bulunan ilmi birikimi doğuya Horasan'a taşıyıp orayı bir ilim merkezi haline getirdikleri görülmektedir. Bu liste bize sadece Horasan bölgesinin değil, aynı zamanda Anadolu coğrafyasında da yetişmiş birçok ravinin olduğunu ortaya koymuştur. Tarsus, Misis, Cizre, Antakya, Nusaybin ve Harrân işte bu ravilerin yaşadığı yerleşim yerlerindedir.

Yezîd'den rivayette bulunanlarla ilgili bu liste, onun talebelerinin içerisinde sadece birkaç sıradan ravinin olmadığını aynı zamanda hadis ilmine önemli hizmetleri geçmiş çok önemli hadis âlimlerini de barındırdığını göstermiştir. Bu isimlerden bazılarını hatırlatmak istiyoruz; Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn, Ali b. el-Medîni, İbn Ebû Şeybe, İshâk b. Râhûye, Muhammed b. Beşşâr, Abd b. Humeyd ve Zühli. Burada zikredilenler dışında hadis ilminde önemli bir yere sahip başka muhaddislerin de olduğu unutulmamalıdır. Bu, Yezîd'in ne kadar önemli bir âlim olduğunu ortaya koyan bir durumdur.

Ondan rivayette bulunan zayıf ravilerin azlığı da dikkat çeken bir diğer husustur. Sadece altı ravinin zayıf olduğu konusunda hemen hemen bir ihtilaf bulunmamaktadır. Bunlar içerisinde hakkında en ağır ifade kullanılan ki o da metruk lafzıdır, ravi sayısının tek bir tane olması da ayrıca dikkat çeken bir husustur. Geri kalan ravilerin rivayetleri her ne kadar ihticac için elverişli değilse de itibar için yazılabilecektir. Aslında bu, Yezîd'in kıymetini artıran bir durumdur.

⁷⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 1/403; İbn Hacer el-Askalânî, *Lisân*, 5/382.

⁷⁶ İbn Hacer el-Askalânî, *Lisân*, 5/333; 7/372.

⁷⁷ Zehebî, *Mîzân*, 1/169.

4. Güvenilirliği

Yezîd b. Hârûn'un güvenilirliği ile ilgili aslında pek bir sorun gözükmemektedir. Genel manada onun güvenilir olduğu pek çok müellif tarafından belirtilmiştir. Sadece çok da önemli olmayan bazı hususlarda yöneltilen bir takım tenkitler vardır. Bu başlık altında onun güvenilir olduğuna dair görüşler ile yöneltilen tenkit noktaları üzerinde durulacaktır.

Yezîd ile ilgili genel kanaat onun güvenilir birisi olduğu yönündedir. Kaynaklar incelendiğinde birçok müellifin onun sika birisi olduğuna dair görüş belirttikleri görülecektir. Bu konuda özellikle kendi talebelerinden gelen değerlendirmelerin sayısı oldukça fazladır. Mesela talebelerinden Yahyâ b. Maîn onun sika birisi olduğunu söylemektedir.⁷⁸ Yine talebelerinden olan Ali b. el-Medînî onu sika kabul etmiş, Ahmed b. Hanbel de güvenilir, hadis rivayetinde dikkatli, hassas ve hafız birisi olduğunu ifade etmiştir.⁷⁹ Ali b. el-Medînî, Yezîd'den hıfzı daha kuvvetli birini görmedim, sözleriyle de hocasının hıfzının kuvvetli olduğuna ayrıca işaret etmiştir.⁸⁰ Benzer bir sözü, bir diğer talebesi İbn Ebû Şeybe de ifade etmiştir. İbn Ebû Şeybe'nin ifadesinde geçen itkan kelimesini Ebû Zur'a, hadiste itkan bir hadisi ezberleyip nakletmekten daha fazlasını içerir, şeklinde izah etmiştir. Bir başka talebesi Yahyâ b. Yahyâ en-Nîsâbûrî ise onun hıfzının kuvvetli olduğuna "Irak bölgesinde iki yaşlı iki de genç hafız vardır. Yaşlı olanlar Hüseyim ile Yezîd b. Zürey' (öl. 182/798), genç olanlar ise Veki' ile Yezîd b. Hârûn'dur. Yalnız Yezîd'in hıfzı Veki'den daha kuvvetlidir." sözleriyle ifade etmiştir.⁸¹

Yezîd'i hocalarından ve Vâsıt'ın ilk musanniflerinden olan Hüseyim b. Beşîr de övmüş ve Basra ve Kûfe'yi kastederek, bu iki şehirde onun gibisinin bulunmadığını belirtmiştir.⁸² Onun hakkında tezkiyede bulunan diğer müellifler ise şunlardır; İbn Sa'd, onun güvenilir olduğunu söylemiş ve çok fazla rivayetinin bulunduğu da ayrıca işaret etmiştir.⁸³ İclî, onun hadiste sika ve sebt olduğuna vurgu yapmıştır.⁸⁴ Ebû Hâtim er-Râzî ise onun sika, imam, hadiste güvenilir birisi olduğunu ve aslında böylelerini sormaya bile gerek olmadığını ifade etmiştir.⁸⁵ İbn Hibbân (öl. 354/965) da eserlerinde ondan sitayişle bahsetmiştir.⁸⁶ İbn Şâhin (öl. 385/996) Yahyâ b. Maîn'in değerlendirmesini esas alarak onun sika bir ravi olduğunu belirtmiştir.⁸⁷

Bu bilgiler doğrultusunda, Yezîd'in hadiste sika ve güvenilir birisi olduğu söylenebilir. Yalnız bu onun hakkında hiçbir olumsuz değerlendirme yapılmadığı anlamına gelmemektedir. Kaynaklarda çok az da olsa ona bir takım tenkitlerin yöneltildiği görülmektedir. Ona yöneltilen tenkitlerden birisi şudur; Yezîd'in talebelerinden Züheyr b.

⁷⁸ Ebu Zekeriyâ, Yahyâ b. Maîn, *Târihu İbn Maîn (Rivâyetü İbn Muhriz)* (Dımaşk: Mecma'u'l-Lugati'l-'Arabiyye, 1405), 1/104.

⁷⁹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 9/295.

⁸⁰ Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, 16/293.

⁸¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 32/267-268.

⁸² Ebû'l-Hasen Eslem b. Sehl, *Târihu Vâsıt*, 143.

⁸³ İbn Sa'd, *Tabakât*, 7/228.

⁸⁴ İclî, *Sikât*, 481.

⁸⁵ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 9/295.

⁸⁶ İbn Hibbân, *Sikât*, 7/362; İbn Hibbân, *Meşâhir*, 281.

⁸⁷ Ebû Hafs Ömer b. Ahmed İbn Şâhin, *Târihu esmâi's-sikât*, thk. Subhi es-Sâmirâî (Kuveyt: Dârü's-Selefiyye, 1404), 254.

Harb'in oğlu hadis hafızlarından Ahmed b. Züheyr (öl. 279/892) Yahyâ b. Maîn'in Yezîd'in hadis ehlinden sayılamayacağını çünkü hadisi kimden rivayet ettiğine dikkat etmediğini iddia etmiştir.⁸⁸ Aslında bu iddia, Yezîd'le ilgili Yahyâ b. Maîn'den yukarıda rivayet edilen ve onun sika olduğunu vurgulayan açıklamayla çelişki arz etmektedir. Bu durumda hangi rivayete riayet edilecektir? Her ne kadar Ahmed b. Züheyr Yahyâ'dan böyle bir söz duyduğunu söylese de sanki buna kendisi de pek inanmamaktadır. Bizi böyle düşünmeye sevk eden, onun bu açıklamanın hemen peşinden babası Züheyr b. Harb'in bir değerlendirmesini zikretmesidir. O değerlendirmede babası, Yezîd'in eleştirilmesini gözlerinin görmemeye başlamasından sonrası için olduğunu, o halde iken kendisine bir hadis sorulduğunda cariyesinden destek alıp kitabından kendisine söylemesini istediğini ifade etmektedir. Öyle anlaşılıyor ki Yahyâ'nın eleştirisi aslında Yezîd'in hayatındaki belli bir dönemi kapsamaktadır. Bunun genel bir eleştiri olarak alınmaması gerekir. Kaldı ki böyle bir durum, yaşın ilerlemesi, hafızanın zayıflaması veya gözlerin görmemesi gibi sebeplerden birçok muhaddisin başına gelmiş bir durumdur. Böyle olan bir ravinin rahatsızlık öncesi ile sonrasını birbirinden ayırmak gerekmektedir. Bu yüzden buradaki eleştirinin de onun gözleri ile problem yaşamaya başladığı tarih sonrasına ait olduğunu söylemek daha doğru olsa gerektir. Bu konuda hem Hatîb hem de Zehebî Yezîd'i savunmuşlar, her ikisi de onun kuvvetli bir muhaddis olduğuna özellikle vurgu yapmışlardır.⁸⁹

Yezîd'in eleştirildiği konulardan bir diğeri, Saîd b. Ebû Arûbe'den yapmış olduğu rivayetlerle ilgilidir. Ebû Bekir el-Esrem'in (öl. 261/874) rivayetine göre Ahmed b. Hanbel, Yezîd'in Saîd'den olan semâ'nın zayıf olduğunu ifade etmiş ve bunu bir takım hadislerle de örneklendirmiştir.⁹⁰ Saîd b. Ebû Arûbe'nin hafızası h. 145 yılından sonra zayıfladığı için o tarihten sonra ondan yapılan rivayetler tenkit edilmiştir.⁹¹ Aslında Yezîd'in hocalarından bahsederken bu konuya temas edilmişti. Orada da ifade edildiği üzere Yezîd ondan olan rivayetlerinin h. 140 öncesi olduğunu, h. 142'de gördüğü zaman ise onu tanıyamadığını bizzat ifade etmiştir. Buradaki "tanıyamadım" ifadesi onun ihtilata düçar kaldığını beyan için olsa gerektir. Bu durumda genel kanaatin aksine Yezîd'e göre ki Yahyâ b. Maîn de aynı görüştedir, onun hafızasının zayıfladığı tarih h. 142'dir ve onun bu tarihten sonraki rivayetleri sıkıntılıdır. Kendisinin bu tarihten önce hadis aldığını beyan etmesi ve bu durumu Yahyâ'nın da onaylaması aslında ortada bir problemin olmadığını göstermektedir.⁹² Zaten Ahmed b. Hanbel de bu hususu sadece bazı rivayetlerle örneklendirmiştir. Yezîd'in ondan olan tüm rivayetlerini problemlili saymamıştır.

Yezîd'in sadece Saîd'den yaptığı rivayetler eleştirilmemiştir. Ayrıca onun ihtilata düçar kalmış başka ravilerden olan rivayetleri de eleştirilmiştir. Onlardan birisi de

⁸⁸ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 16/493.

⁸⁹ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 16/495; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, 1/233.

⁹⁰ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 16/495; Zehebî, *Siyer*, 9/362; Abdurrahman b. Ahmed İbn Receb el-Hanbelî, *Şerhu 'İleli't-Tirmizî*, thk. Hemmâm Abdurrahîm Sa'îd (Zerkâ: Mektebetü'l-Menâr, 1407), 2/746.

⁹¹ İbn Hibbân, *Sikât*, 6/360.

⁹² İbn Adî, *el-Kâmil*, 4/446-447.

Abdurrahman b. Abdullah el-Mesûdî'dir. İbn Hacer, Yezîd'in ondan olan rivayetlerinin ihtilat sonrası olduğunu iddia etmektedir.⁹³

Yezîd için yapılan tenkitlerden bir diğeri de tedlis konusudur. O bu konuda bizzat kendisi şöyle demiştir; "Sadece bir hadiste tedlis yaptım, onun da hayrını göremedim."⁹⁴ Kaynaklar burada ifade edilen hadise dair herhangi bir bilgi vermemektedir. Yezîd'in bu ifadesinden onun bu konuda hassas davrandığı anlaşılmaktadır. Bu yüzden o, bu açıdan ciddi bir eleştiriye tabi tutulmamıştır.

Tüm bu bilgilerden hareketle, Yezîd'in güvenilir birisi olduğu hususunda aslında genel bir kanaatin oluştuğu ve ona yöneltilen tenkitlerin ise ciddi delillere dayanmadığından zayıf eleştiriler olarak kaldığı söylenebilir.

5. Yezîd b. Hârûn'a Ait Bazı Görüşler

Şu ana kadar Yezîd b. Hârûn'un hayatı, hocaları, talebeleri ve güvenilirliği üzerinde durulmuştur. Kaynaklarda hadis tarihinde önemli bir yere sahip olduğu düşünülen Yezîd b. Hârûn'un bir takım görüşleri zikredilmektedir. Yalnız bunların çok fazla olduğu söylenemez. Bu başlık altında onun özellikle hadis usûlüne dair bazı görüşleri üzerinde durulacaktır.

Bidatçinin rivayeti: Bu konudaki genel kanaat, bidatçi ravi şayet bidatinin propagandasını yapıyorsa rivayeti reddedilir, yapmıyorsa kabul edilir. Yezîd b. Hârûn'un da aynı fikre sahip olduğu görülmektedir. O bu konuda şöyle demiştir; dâî olmadığı müddetçe her bidat sahibinden hadis yazılabilir. Sadece Râfizî olanlardan yazılmaz. Çünkü onlar yalan söyleyebilmektedirler.⁹⁵ Râfizî olanlardan hadis kabul etmeme konusunda Yezîd b. Hârûn yalnız değildir. İmam Mâlik de onların yalan söylediklerini gerekçe göstererek rivayetlerinin alınamayacağı görüşündedir.⁹⁶ Yezîd b. Hârûn'un hocası olan İmam Mâlik ile aynı kanaati paylaşmış olması, bu konuda ondan etkilenmiş olma ihtimalini akla getirmektedir.

Rivayet lafızları: Tahammül ve eda yolları içerisinde en üst seviyede yer alanlar semâ ve arz (kitabet) metotlarıdır. Rivayet lafızlarının sayısı pek çok olmakla birlikte, bunlar içerisinde bazıları çok sık kullanılmaktadır. Çok sık kullanılanlardan iki tanesi haddesenâ ile ahberenâ lafızlarıdır. Kaynaklarda Yezîd b. Hârûn'un bu iki lafızla ilgili görüşü geçmektedir. O her iki lafzın aynı şey olduğu kanaatindedir.⁹⁷ Bu konuda onunla aynı kanaatin paylaşan pek çok muhaddis de bulunmaktadır. Bunlar içerisinde Ahmed b. Hanbel de vardır.⁹⁸

⁹³ Ebû'l-Fazl Şihabüddîn Ahmed b. Ali İbn Hacer el-Askalânî, *en-Nüket 'alâ kitâbi İbni's-Salâh*, thk. Rebî' b. Hâdî Umeyr (Medine: İmâdetü'l-Bahsi'l-İlmî, 1404), 1/393.

⁹⁴ İbn Adî, *el-Kâmil*, 1/107; Ebû'l-Fazl Şihabüddîn Ahmed b. Ali İbn Hacer el-Askalânî, *Ta'rifu ehli't-takdîs bi merâtibi'l-mevsûfîne bi't-tedlis*, thk. Âsım b. Abdillâh el-Karyûtî (Amman: Mektebetü'l-Menâr, 1403), 27.

⁹⁵ Zehebî, *Mizân*, 1/28; İbn Hacer el-Askalânî, *Lisân*, 1/10.

⁹⁶ Ebû Abdullah Bedreddin Muhammed b Bahadır b Abdullah ez-Zerkeşi, *en-Nüket alâ Mukaddimeti İbni's-Salâh*, thk. Zeynu'l-'Âbidîn b. Muhammed (Riyâd: Advâu's-Selef, 1419), 3/399.

⁹⁷ Ahmed b. Alî Ebû Bekr Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye fi ilmi'r-rivâye*, thk. Ebû Abdillâh es-Surekî, İbrahim Hamdî el-Medenî (Medine: el-Mektebetü'l-İlmiyye, 1408), 309.

⁹⁸ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 309.

Ravi değerlendirmeleri: Yezîd b. Hârûn aynı zamanda bir münekkittir. Kaynaklarda onun ravilerle ilgili birçok değerlendirmesini görmek mümkündür. Onun bu noktada ravi değerlendirmeleri ile ön plana çıkan hocası Şu'be'den etkilenmiş olması büyük olasılıktır. Çünkü o, cerh ve tadil ile ilgili hocasının yapmış olduğu değerlendirmelere büyük önem vermektedir.⁹⁹ Burada onun yapmış olduğu değerlendirmelerden bazıları örnek olarak sunulacaktır. Yezîd b. Hârûn, "İsmâîl b. Ayyâş'dan hıfzı daha kuvvetli ne Şamlı ne de Iraklı birisini gördüm" diyerek onu tezkiye etmiştir. Ayrıca onunla ilgili hocası Şu'be'nin değerlendirmesini de bir delil olarak kullanmıştır.¹⁰⁰ Güvenilir olduğunu ifade ettiği ravilerden birisi de Imrân b. Hudayr'dır (öl. 149/766). Onunla ilgili "o insanların en güveniliridir" demiştir.¹⁰¹ Ebû Hanîfe'yi (öl. 150/767) de gördüğü insanlar içerisinde en akıllı, en faziletli ve en vera sahibi birisi olarak tanımlamıştır.¹⁰² Bazı raviler hakkında ise olumsuz kanaat serdetmiştir. Bunlardan birisi Ziyâd b. Meymûn'dur (öl. ?). Yezîd onun bir yalancı olduğu kanaatindedir.¹⁰³ Aynı şekilde Nasr b. Tarîf'in (öl. ?) de zayıf bir ravi olduğunu söylemiştir.¹⁰⁴ Hâlid b. Mahdûc'u (öl. ?) da yalancılıkla itham etmiştir.¹⁰⁵

Yezîd b. Hârûn, bir ravinin rivayetinin kabul edilebilmesi için şahadetinin kabul olması gerektiği görüşündedir.¹⁰⁶ Aslında bu konuyu açıklığa kavuşturan bir rivayet vardır. O rivayet, "şahadetini kabul ettiklerinizden rivayette bulunun" şeklindedir. Hatîb el-Bağdâdî, bu rivayeti hem *el-Kifâye*'de hem de *Târîhu Bağdâd'da* senetli bir şekilde zikretmiştir.¹⁰⁷ Muhammed b. Ka'b'ın (öl. 118/736) bazen İbn Abbas'tan bazen de doğrudan Hz. Peygamber'den yapmış olduğu bu rivayete ilgili Hatîb, merfu mu mevkuf mu olduğu konusunda ihtilaf bulunduğunu ve Muhammed'den onu Sâlih b. Hassân'dan (öl. ?) başkasının rivayet etmediğini söylemiştir. O ise zayıf bir ravidir.¹⁰⁸ Öyle anlaşılıyor ki bu, zayıf bir rivayet olup aslında ihticaca elverişli değildir. Yezîd b. Hârûn'un bu rivayete dayanarak yukarıda zikredilen görüşü iddia ettiğini söylemek oldukça zordur. Çünkü bu konuda elimizde herhangi bir veri bulunmamaktadır.

Bu konuyu onun hadis ilmi dışındaki bazı görüşleri ile bitirmek istiyoruz. Yezîd b. Hârûn, devrin en tartışmalı konusu olan Kur'an'ın mahlûk olup olmadığı hususunda oldukça sert bir açıklamada bulunmuş ve Kur'an'ın mahlûk olduğunu söyleyenin kâfir olacağını beyan etmiştir.¹⁰⁹ Aynı sert tavrını Muavvizeteynin Kur'an'dan olmadığını iddia eden kimse için de tekrarlamakta, aynı şekilde onun da kâfir olacağını söylemektedir.¹¹⁰

⁹⁹ İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 1/134; 2/479.

¹⁰⁰ İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 2/191.

¹⁰¹ İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 6/297.

¹⁰² Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 15/487.

¹⁰³ İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 3/544.

¹⁰⁴ İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 8/467.

¹⁰⁵ İbnü'l-Cevzî, *ed-Duâfâ*, 1/250.

¹⁰⁶ İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 2/31.

¹⁰⁷ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 10/410; Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, 95.

¹⁰⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 13/30-31.

¹⁰⁹ Ebü'l-Hasen Eslem b. Sehl, *Târîhu Vâsıt*, 139, 258; el-Hasan b. İbrâhîm Ebû Abdullah el-Cûzekânî, *el-Ebâtil ve'l-menâkir ve's-şihâh ve'l-meşâhîr* (Riyad: Dâru's-Samiî, 1422), 2/352.

¹¹⁰ Ebü'l-Hasen Eslem b. Sehl, *Târîhu Vâsıt*, 260.

Sonuç

Tebeü't-tâbiîn'in sığârından kabul edilen Yezîd b. Hârûn hadis tarihinde oldukça önemli bir yere sahip âlimlerdendir. Tabii ki onun önemi öncelikle hadislerin bir sonraki nesle aktarılmasında köprü vazifesi görmesinden kaynaklanmaktadır. Onun rivayette bulunduğu hocalarına ve rivayetlerini aktardığı talebelerine bakıldığında bu durum çok net bir şekilde görülecektir. O hem devrin en önemli birçok âliminden rivayette bulunmuş hem de daha sonra hadis ilminde önemli konumlara gelecek olan birçok kişiye hadis rivayet etmiştir. Üstelik hocaları ve talebeleri arasında tenkide tabi tutulmuş kişi sayısı oldukça azdır. Haliyle bu durum onun rivayetlerinin değerini artırmaktadır. Ayrıca hadis meclislerinde ülkenin birçok bölgesinden gelen ve çok yüksek rakamlara ulaşan talebenin olması onun rivayet noktasında çok önemli bir yerde bulunduğunu gösteren bir diğer husustur. Bir de o sadece kendi bölgesine ait rivayetlere değil aynı zaman da Şamlılara ait olanlara da hâkimdir ki bu da ona değer katan bir başka noktadır.

Sünneti en iyi bilenlerden birisi olarak Yezîd b. Hârûn, aynı zamanda bir münekkittir. Bu konuda hocası Şu'be b. el-Haccâc'ın yolunu takip etmiş, kendisinden sonra gelen ve ravi değerlendirmelerinde öne çıkacak olan Ali b. el-Medîni, Yahyâ b. Maîn ve Ahmed b. Hanbel gibi münekkitlere öncülük etmiştir.

Yezîd b. Hârûn'un güvenilirliği hususunda münekkittir âlimlerin nezdinde herhangi bir problem bulunmamaktadır. Münekkitlerin onun güvenilir birisi olduğu konusunda fikir birliği içerisinde oldukları görülmektedir. Her ne kadar onun hakkında yapılan ufak tefek eleştiriler bulunsun da bunlar onun cerhini gerektirecek kuvvette değildir.

Yezîd b. Hârûn'un yaşadığı dönem ilmi hareketliliğin çok yoğun olduğu dönemlerden birisidir. Tedvinin arkasından başlayan tasnif çalışmaları ve yaygın hale gelen rihle gibi faaliyetler bu dönemin en belirgin özelliklerindendir. Haliyle bu durum bölgelerdeki ilmi çalışmaların ve bölgeler arasındaki hareketliliğin artmasına vesile olmuştur. Yezîd b. Hârûn'un tanınırlığının artması ona birçok yerden ilim yolcularının rağbet etmesine sebep olmuş, Irak, Hicaz ve Şam bölgelerinin yanı sıra özellikle Horasan'dan birçok talebe ondan hadis almaya gelmiştir. Aslında bu durum hadisle ilgili faaliyetlerin sonraki zaman diliminde ülkenin doğu bölgelerinde daha çok artacağı sinyali de vermiştir. Bu arada yeni kurulmasına rağmen çok hızlı bir şekilde bir ilim yuvası olan ve sürekli yükselen bir grafiğe sahip Bağdat'ın bir cazibe merkezi haline geldiği de unutulmamalıdır. Burada zikri geçen hususların her birisinde az veya çok Yezîd b. Hârûn'un etkisi olduğunu söylemek yanlış olmasa gerektir.

Yezîd b. Hârûn'un elde etmiş olduğu tüm bu özellikler, etrafında ona saygı duyan hatırı sayılır bir kitlenin oluşmasına sebep olmuştur. Bu durum onun kamuoyundaki saygınlığını artırmış neticede devlet yöneticilerini dahi etkileyebilecek bir seviyeye ulaşmıştır. Her ne kadar Me'mûn fitne çıkar gerekçesiyle Kur'an'ın mahlûk olduğu fikrini açıklamadığını söylemiş olsa da Yezîd'in toplum nezdindeki bu saygınlığının onun üzerinde bir baskı oluşturduğu da unutulmamalıdır. Hatta esas sebebin bu olduğu bile söylenebilir.

Kaynakça

- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh. *el-İlel ve ma'rifetü'r-ricâl*. thk. Subhi el-Bedrî es-Sâmirâî. Riyâd: Mektebetü'l-Meârif, 1409.
- Ahmed Naim. *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi (Mukaddime)*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1984.
- Akgün, Hüseyin. "Şam Bölgesinde Rivâyet Edilen Hadislerin 'Bölgesellik' Açısından Tahlili". *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7 (Aralık 2016).
- 'Aynî, Ebu Muhammed Mahmûd b. Ahmed Bedruddîn. *Megâni'l-ahyâr fî ricâli Me'âni'l-âsâr*. Beyrût: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1427.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl. *et-Târîhu'l-kebîr*. Haydarabad: Dâiretü'l-Meârifî'l-Osmâniyye, t.s.
- Ebu Zekeriyâ, Yahyâ b. Maîn. *Târîhu İbn Maîn (Rivâyetü İbn Muhriz)*. Dımaşk: Mecma'u'l-Lugati'l-'Arabiyye, 1405.
- Ebü'l-Hasen Eslem b. Sehl, Bahşel. *Târîhu Vâsıt*. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1. Basım., 1406.
- Ebü'l-Vefa Burhaneddîn el-Halebî. *el-İgtibat li-men rumiye bi'l-ihtilât fî ricâli'l-hadîs*. Kahire: Darü'l-Hadîs, 1408.
- el-Hasan b. İbrâhîm Ebû Abdillâh el-Cûzekânî. *el-Ebâtil ve'l-menâkîr ve's-şîhâh ve'l-meşâhîr*. Riyad: Dâru's-Samiî, 1422.
- Fesevî, Ebû Yusûf Ya'kub b. Süfyân. *el-Ma'rife ve't-târîh*. thk. Ekrem Ziya Ömerî. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1401.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ahmed b. Alî Ebû Bekr. *el-Kifâye fî ilmi'r-rivâye*. thk. Ebû Abdillâh es-Surekî, İbrahim Hamdî el-Medenî. Medine: el-Mektebetü'l-İlmiyye, 1408.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ahmed b. Alî Ebû Bekr. *Târîhu Bağdâd*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 16 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1. Basım., 1422.
- Herevî, Ebû İsmâîl Abdillâh b. Muhammed. *Zemmü'l-keâm ve ehlih*. thk. Abdurrahman Abdulaziz. Medine: Mektebetü'l-ulûm ve'l-hükm, 1418.
- İbn Adî, Ebû Ahmed el-Cürcânî. *el-Kâmil fî'd-duâfâi'r-ricâl*. thk. Adil Ahmed Abdülmevcud, Ali Muhammed Muavvez, Abdülfettah Ebû Sünne. Beyrût: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1418.
- İbn Ebî Hâtîm, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed er-Râzî. *el-Cerh ve't-ta'dîl*. Beyrût: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1371.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebû'l-Fazl Şihabüddîn Ahmed b. Ali. *en-Nüket 'alâ kitâbi İbni's-Salâh*. thk. Reb' b. Hâdî Umeyr. Medine: Imâdetü'l-Bahsi'l-İlmî, 1. Basım., 1404.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebû'l-Fazl Şihabüddîn Ahmed b. Ali. *Lisânü'l-Mizân*. 7 Cilt. Beyrût: Müessesetü'l-Âlemî, 2. Basım., 1390.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebû'l-Fazl Şihabüddîn Ahmed b. Ali. *Ta'rîfu ehli't-takdîs bi merâtibi'l-mevsûfîne bi't-tedlîs*. thk. Âsım b. Abdillâh el-Karyûtî. Amman: Mektebetü'l-Menâr, 1403.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebû'l-Fazl Şihabüddîn Ahmed b. Ali. *Tehzîbü't-Tehzîb*. Haydarabad: Matbatu Dâiretü'l-Meârifî'n-Nizâmiyye, 1317.
- İbn Hacer, Ebû'l-Fadl Ahmed b. Ali el-Askalânî. *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe*. I-VIII Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed et-Temîmî. *es-Sikât*. Haydarabad: Dâiretü'l-Meârifî'l-Osmâniyye, 1393.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed et-Temîmî. *Meşâhiru ulemai'l-emsâr ve a'lami fukahâi'l-ektâr*. thk. Merzûk Ali İbrahim. Mansûriyye: Dârü'l-Vefâ li't-Tabaâti ve'n-Neşri ve't-Tevzî', 1411.
- İbn Receb el-Hanbelî, Abdurrahman b. Ahmed. *Şerhu 'İleli't-Tirmizî*. thk. Hemmâm Abdurrahîm Sa'îd. Zerkâ: Mektebetü'l-Menâr, 1407.

- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed. *et-Tabakâtü'l-kübrâ*. thk. Muhammed Abdulkadir Ata. Beyrût: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1410.
- İbn Şâhin, Ebû Hafs Ömer b. Ahmed. *Târîhu esmai'd-duâfâ ve'l-kezzâbîn*. thk. Abdurrahim Muhammed Kaşgarî. y.y.: y.y., 1. Basım., 1409.
- İbn Şâhin, Ebû Hafs Ömer b. Ahmed. *Târîhu esmâi's-sikât*. thk. Subhi es-Sâmirâî. Kuveyt: Dârü's-Selefiyye, 1. Basım., 1404.
- İbnü'l-Cevzî, Cemâlüddin Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali. *el-Muntazam fi târîhi'l-ümem ve'l-mülûk*. thk. Muhammed Abdulkadir Ata, Mustafa Abdulkadir Ata. 19 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım., 1412.
- İbnü'l-Cevzî, Cemâlüddin Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali. *ed-Duafâ ve'l-metrûkûn*. thk. Abdullah el-Kâdi. Beyrût: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1406.
- İclî, Ebu'l-Hasan Ahmed b. Abdullah. *Târîhu's-sikât*. Mekke: Dârü'l-Bâz, 1405.
- Mâlik b. Enes. *el-Muvattâ*. Abu Dabi: Müessesetü Zâyed b. Sultan, 1425.
- Mizzî, Ebü'l-Haccâc Cemaleddin Yusuf b. Abdurrahman b. Yusuf. *Tehzîbü'l-Kemâl fi esmâi'r-ricâl*. thk. Beşşâr Avvâd Marûf. 35 Cilt. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1400.
- Mustafa Fayda. "Becîle". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5/287. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Uğur, Mücteba. *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992.
- Ukaylî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr. *ed-Duafâü'l-kebîr*. thk. Abdü'l-mu'tî' Emin Kala'cî. 4 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Mektebeti'l-İlmiyye, 1404.
- Yahya b. Maîn, Ebû Zekeriyâ. *Târîhu İbn Maîn (Rivâyetü'd-Dûrî)*. thk. Ahmed Muhammed Nûr Seyf. Mekke: Merkezü'l-Bahsi'l-İlmî, 1399.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed et-Türkmânî ed-Dımaşkî. *el-Muğni fi'd-duâfâ*. thk. Nureddin Itr. Haleb: Dârü'l-Maârif, 1971.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed et-Türkmânî ed-Dımaşkî. *Mîzânü'l-i'tidâl fi nakdi'r-ricâl*. thk. Ali Muhammed Bicâvî. Beyrût: Dârü'l-Ma'rife, 1382.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed et-Türkmânî ed-Dımaşkî. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*. thk. Şu'ayb el-Arnaût vd. 25 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 3. Basım., 1405.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed et-Türkmânî ed-Dımaşkî. *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhiri ve'l-a'lâm*. thk. Beşşâr Avvâd Marûf. 15 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1424.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed et-Türkmânî ed-Dımaşkî. *Tezkiretü'l-huffâz*. Beyrût: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım., 1419.
- Zekeriyâ Güler. "Yezîd b. Hârûn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/521-522. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Zerkeşi, Ebû Abdillâh Bedreddin Muhammed b Bahadır b Abdullah ez-. *en-Nüket alâ Mukaddimeti İbni's-Salâh*. thk. Zeynu'l-Âbidîn b. Muhammed. Riyâd: Advâu's-Selef, 1419.